

Themes in Science and Technology Education

Vol 8, No 3 (2015)

ΘΕΜΑΤΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

THEMES IN SCIENCE AND
TECHNOLOGY EDUCATION

Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες στην πρωτοβάθμια
εκπαίδευση: Μελέτη των βραβευμένων έργων της
δράσης “Θεσμός Αριστείας και Ανάδειξη Καλών
Πρακτικών”

Despoina Kyriakodi, Athanasios Tzimogiannis

To cite this article:

Kyriakodi, D., & Tzimogiannis, A. (2015). Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Μελέτη των βραβευμένων έργων της δράσης “Θεσμός Αριστείας και Ανάδειξη Καλών Πρακτικών”. *Themes in Science and Technology Education*, 8(3), 123–151. Retrieved from <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/thete/article/view/44462>

Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Μελέτη των βραβευμένων έργων της δράσης “Θεσμός Αριστείας και Ανάδειξη Καλών Πρακτικών”

Δέσποινα Κυριακώδη¹, Αθανάσιος Τζιμογιάννης^{1,2}
despoinakuriakodi@gmail.com, ajimoyia@uop.gr

¹ Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

² Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Περίληψη: Οι καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις προτείνονται ως σημαντικό μέρος του προγράμματος της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με στόχο την προώθηση και ενσωμάτωση νέων προσεγγίσεων στη διδασκαλία και στη μάθηση, τη βελτίωση του εκπαιδευτικού αποτελέσματος και, τελικά, την καλύτερη προετοιμασία των μαθητών για την ένταξη τους στην κοινωνία της γνώσης. Στην εργασία αυτή παρουσιάζεται ένα νέο θεωρητικό-εννοιολογικό πλαίσιο, το οποίο αποτέλεσε τη βάση για την ανάπτυξη του σχήματος ανάλυσης και απεικόνισης των διαστάσεων καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων. Η εφαρμογή του σχήματος αυτού στην ποιοτική μελέτη των βραβευμένων εκπαιδευτικών έργων στα δημοτικά σχολεία, στο πλαίσιο της δράσης «Θεσμός Αριστείας», ανέδειξε τα ειδικά χαρακτηριστικά των καινοτόμων προγραμμάτων και τους παράγοντες που συμβάλλουν στη βιωσιμότητα και στην ένταξη τους στην εκπαιδευτική πρακτική των σχολείων: καθοριστικός ο ρόλος του συντονιστή της δράσης, η αξιοποίηση των ΤΠΕ και οι κατάλληλες υποδομές στο σχολείο, η σχολική κουλτούρα, το κλίμα συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των εκπαιδευτικών, η εκπαιδευτική ηγεσία και η ένταξη των δράσεων στην πολιτική του σχολείου, και η δικτύωση του σχολείου και η συμμετοχή σε ευρωπαϊκά προγράμματα.

Λέξεις κλειδιά: Εκπαιδευτικές καινοτομίες, παράγοντες καινοτομίας, σχήμα ανάλυσης, σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις, ΤΠΕ, πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Εισαγωγή

Ζούμε σε μια εποχή δυναμικών και ταχύτατων τεχνολογικών και κοινωνικών αλλαγών, όπου η καινοτομία αντιμετωπίζεται ως πρόκληση σε πολλούς τομείς. Για παράδειγμα, στα πεδία της επιχειρηματικότητας, της έρευνας, της ιατρικής, της βιομηχανίας κ.λπ., καινοτόμες ιδέες και τεχνολογίες ενσωματώνονται ταχύτατα και διαμορφώνουν σημαντικές οργανωτικές και παραγωγικές αλλαγές, με στόχο την ανάπτυξη νέων τρόπων επίλυσης προβλημάτων ή/και βελτίωσης προϊόντων και υπηρεσιών. Στην ιδανική περίπτωση, μια καινοτομία αποτελεί την κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία ενός νέου κύκλου μάθησης, την προώθηση ευρύτερων αλλαγών και τη συνεχή βελτίωση ενός οργανισμού.

Στην εκπαίδευση αντίθετα, παρότι σκοπός είναι η ανάπτυξη των μαθητών-σπουδαστών και η προετοιμασία τους για τη ζωή, ο ρυθμός των αλλαγών είναι πολύ αργός ή αδύναμος σε σχέση με άλλα πεδία ή συστήματα (Fullan, 2010, Hargreaves et al., 2010). Φαίνεται ότι τα σχολεία, ακόμη και πολλά πανεπιστήμια, δεν έχουν αλλάξει θεμελιακά τους τρόπους οργάνωσης, τη δομή των προγραμμάτων σπουδών, τα εκπαιδευτικά μέσα, τις παιδαγωγικές πρακτικές και τους τρόπους αξιολόγησης. Οι εκπαιδευτικοί, στην πλειονότητά τους, εξακολουθούν να βασίζονται σε παραδοσιακές προσεγγίσεις, με επίκεντρο α) το διδακτικό περιεχόμενο, όπου τα αντικείμενα παρουσιάζονται στους μαθητές από τον εκπαιδευτικό

μέσω διάλεξης, β) το ένα-μοναδικό εκπαιδευτικό εγχειρίδιο και γ) την αξιολόγηση των μαθητών, μέσω συμβατικών γραπτών διαγωνισμάτων ή τεστ.

Στο ταχύτατα μεταβαλλόμενο πλαίσιο που χαρακτηρίζει τη σημερινή εποχή, η εκπαίδευση καλείται να βελτιώσει επιτυχημένες παραδοσιακές πρακτικές και να αναδείξει νέες προσεγγίσεις, οι οποίες να απαντούν στη σημερινή πραγματικότητα του 21^{ου} αιώνα, στις προσδοκίες και στις ανάγκες των μαθητών. Νέα αντικείμενα, νέα εκπαιδευτικά μέσα και περιβάλλοντα, νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις και καινοτόμες ιδέες φαίνεται να είναι ιδιαίτερα υποσχόμενες, για μαθητές και εκπαιδευτικούς, σε ό,τι αφορά στις εκπαιδευτικές εμπειρίες και στις ευκαιρίες μάθησης που διαμορφώνουν.

Στο πλαίσιο αυτό, η διάχυση των εκπαιδευτικών καινοτομιών αποτελεί σήμερα πρώτη προτεραιότητα για τα εκπαιδευτικά συστήματα σε όλο τον κόσμο (CERI, 2010; European Commission, 2012; Fullan, 2010; Hargreaves et al., 2010; OECD, 2010; US Department of Education, 2013). Για παράδειγμα, η στρατηγική Europe 2020 θέτει την ανάπτυξη ως πρώτη προτεραιότητα για τη μετατροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μια ανταγωνιστική και συνεκτική κοινωνία (European Commission, 2010). Η ανάπτυξη θα πρέπει να είναι βιώσιμη και για όλους, χωρίς αποκλεισμούς. Επιπρόσθετα, η ΕΕ στοχεύει σε μια έξυπνη ανάπτυξη, η οποία θα βασίζεται στη βελτίωση των επιδόσεων α) της *εκπαίδευσης*, β) της *έρευνας και καινοτομίας* και γ) της *ψηφιακής κοινωνίας*.

Συχνά ο εκπαιδευτικός διάλογος περιορίζεται στα τεχνολογικά χαρακτηριστικά μιας καινοτομίας, καθώς οι νέες-αναδυόμενες τεχνολογίες διαμορφώνουν νέες κατευθύνσεις και επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη διδασκαλία και τη μάθηση. Υπάρχει συχνά μια παρανόηση, η οποία αντιμετωπίζει τις Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), αυτές καθαυτές, ως καινοτομία. Αυτό δεν είναι πάντα ακριβές. Η καινοτομία προκύπτει μόνο όταν οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν τα διάφορα εργαλεία των ΤΠΕ για να οργανώσουν νέες μαθησιακές καταστάσεις, οι οποίες δεν ενισχύουν τις πρακτικές της παραδοσιακής διδασκαλίας αλλά υποστηρίζουν ανοιχτές παιδαγωγικές προσεγγίσεις που επεκτείνουν και ενισχύουν τη μάθηση (Bocconi, Kamprylis & Punie, 2012, Sharples et al., 2015). Οι καινοτόμες παιδαγωγικές πρακτικές με ΤΠΕ ενθαρρύνουν και προωθούν συμμετοχικές και μαθητοκεντρικές προσεγγίσεις, τη διερευνητική μάθηση, την επίλυση προβλημάτων, τη συνεργασία και τη δημιουργικότητα, τη σύνδεση της δουλειάς στην τάξη με το σπίτι και την κοινωνία κ.λπ.. Για παράδειγμα, τεχνολογίες και μεθοδολογίες, όπως η κινητή μάθηση (mobile learning), ανεστραμμένη τάξη (flipped classroom), παιχνιδοποίηση (gamification), Μαζικά Ανοιχτά Ψηφιακά Μαθήματα (MOOCs) κ.λπ., εισάγουν πράγματι καινοτόμα παιδαγωγικά στοιχεία και αλλάζουν θεμελιακά το ευρύτερο εκπαιδευτικό και μαθησιακό περιβάλλον.

Εν γένει, οι εκπαιδευτικές καινοτομίες αφορούν σε δύο άξονες: *καινοτόμες παιδαγωγικές προσεγγίσεις* και *καινοτόμες χρήσεις εκπαιδευτικών ή τεχνολογικών μέσων*. Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει στη χώρα μας σημαντικές προσπάθειες αλλαγών και ένταξης νέων στοιχείων στην εκπαίδευση που ξεκίνησαν, κατά βάση, από πρωτοβουλίες της πολιτείας. Ενδεικτικά, πρόσφατα παραδείγματα αποτελούν τα Νέα Προγράμματα Σπουδών (Νέο Σχολείο, 2011), η δράση Ψηφιακό Σχολείο (2011), ο Εθνικός Συσσωρευτής Εκπαιδευτικού Περιεχομένου (Φωτόδεντρο, 2012), το πρόγραμμα επιμόρφωσης εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση κ.α. Παράλληλα, έχουν καθιερωθεί στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με τη μορφή των παράλληλων δράσεων, δύο μεγάλες ομάδες καινοτόμων εκπαιδευτικών προγραμμάτων:

α) Διεπιστημονικά προγράμματα, όπως είναι η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, η Αγωγή Υγείας, Πολιτιστικά Θέματα, Μαθητικοί Καλλιτεχνικοί Αγώνες, Αγωγή Σταδιοδρομίας και Επιχειρηματικότητα των Νέων κ.α.

β) Ευρωπαϊκά προγράμματα και συμπράξεις που υποστηρίζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως Comenius, e-Twinning, Teachers4Europe κ.α.

Παρότι υπάρχουν μελέτες περίπτωσης που δείχνουν ενθαρρυντικά αποτελέσματα από την υλοποίηση καινοτόμων προγραμμάτων στα ελληνικά (π.χ. Γολικίδου & Τζιμογιάννης, 2014, Κωστής, Σιόρεντα & Τζιμογιάννης, 2009), στη βιβλιογραφία απουσιάζουν συστηματικές έρευνες που να αποτυπώνουν τα *ειδικά χαρακτηριστικά* των καινοτόμων προγραμμάτων, την *αποτελεσματικότητα* ως προς τη μάθηση, τις *αλλαγές* που έχουν επιφέρει και τη *βιωσιμότητά* τους στα σχολεία που έχουν υλοποιηθεί.

Υπάρχει, συνεπώς, ανάγκη να διαμορφωθεί ένα καλά θεμελιωμένο πλαίσιο ανάλυσης των καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων, με στόχο να δημιουργηθεί μία βάση ερευνητικών δεδομένων που θα αναδεικνύει και θα αποτυπώνει σημαντικές πληροφορίες σχετικά με:

- Τις μορφές και τα χαρακτηριστικά εκπαιδευτικών καινοτομιών που υιοθετούνται στην πράξη
- Τους παράγοντες που συμβάλλουν στην προώθησή τους μεταξύ των εκπαιδευτικών και των σχολείων
- Τις ευρύτερες συνέπειες των εκπαιδευτικών καινοτομιών για τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς και τις σχολικές μονάδες
- Τις αποτελεσματικές πολιτικές και πρακτικές που προωθούν τη διάχυση των εκπαιδευτικών καινοτομιών στα σχολεία.

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να συμβάλει προς την κατεύθυνση αυτή, προτείνοντας ένα εννοιολογικό πλαίσιο ανάλυσης των καινοτόμων παραγόντων σε εκπαιδευτικές δράσεις. Το προτεινόμενο σχήμα διαμορφώθηκε και εξειδικεύθηκε με βάση τα χαρακτηριστικά της δράσης «Θεσμός αριστείας και ανάδειξη καλών πρακτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση» (Θεσμός Αριστείας, 2013).

Η δομή της εργασίας έχει ως εξής: Αρχικά, παρουσιάζεται η θεωρητική-παιδαγωγική προβληματική για τις εκπαιδευτικές καινοτομίες. Ακολουθεί η επισκόπηση της βιβλιογραφίας και η παρουσίαση του εννοιολογικού πλαισίου που αποτέλεσε τη βάση για την ανάπτυξη ενός νέου σχήματος ανάλυσης και απεικόνισης των διαστάσεων καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων. Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και της εφαρμογής του πλαισίου στην ανάλυση των βραβευμένων εκπαιδευτικών έργων που υλοποιήθηκαν σε δημοτικά σχολεία, το σχολικό έτος 2012-2013, στο πλαίσιο της δράσης «Θεσμός αριστείας και ανάδειξη καλών πρακτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση». Τέλος, παρουσιάζονται συμπεράσματα και προτάσεις για παραπέρα μελέτη, καθώς και την προώθηση των εκπαιδευτικών καινοτομιών στα ελληνικά σχολεία.

Θεωρητικό πλαίσιο

Ο όρος εκπαιδευτικές καινοτομίες χρησιμοποιείται για να περιγράψει σκόπιμες και συστηματικές δράσεις, ενέργειες, δραστηριότητες ή/και ολοκληρωμένα προγράμματα που εντάσσουν, αξιοποιούν και προωθούν βελτιώσεις, αλλαγές και νέες εκπαιδευτικές αντιλήψεις συγκεκριμένων πλευρών της σχολικής πραγματικότητας σε τέσσερα, κατά βάση, επίπεδα (Fullan, 2001, Hargreaves, 2003): α) εφαρμογή νέων εκπαιδευτικών μεθόδων και στρατηγικών, β) χρήση νέων εκπαιδευτικών μέσων, γ) ανάπτυξη μαθησιακών δεξιοτήτων που δεν συνδέονται με κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο (π.χ. δεξιότητες διερεύνησης ή συνεργατικής επίλυσης προβλημάτων), και δ) αλλαγή παιδαγωγικών αρχών και πεποιθήσεων για τους στόχους, τις προτεραιότητες και τις εκπαιδευτικές πρακτικές.

Η υιοθέτηση εκπαιδευτικών καινοτομιών μπορεί να οδηγήσει στην αντικατάσταση παρωχημένων προγραμμάτων, στην ανάπτυξη βελτιωμένων και αποτελεσματικών πρακτικών για τη διδασκαλία, τη μάθηση και την αξιολόγηση, σε αλλαγές στην οργάνωση και στη διοίκηση, και, τέλος, στην εξέλιξη των σχολείων και του εκπαιδευτικού συστήματος γενικότερα (CERI, 2010; Cachia et al., 2010). Τα καινοτόμα στοιχεία αφορούν στην οργάνωση της σχολικής μονάδας, στο αναλυτικό πρόγραμμα, στις εκπαιδευτικές μεθοδολογίες, στους τρόπους μάθησης, στην αξιολόγηση της επίδοσης των μαθητών, στις σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων, στις δεξιότητες των εκπαιδευτικών και των μαθητών και, γενικά, στις αξίες που διαμορφώνονται στην κοινότητα κάθε σχολείου. Τελικά, εκπαιδευτική καινοτομία συνιστά κάθε δυναμική αλλαγή που προσθέτει αξία στην εκπαιδευτική διαδικασία και οδηγεί σε μετρήσιμα εκπαιδευτικά αποτελέσματα (π.χ. ικανοποίηση των μαθητών και των εκπαιδευτικών, βελτιωμένες επιδόσεις, νέες παιδαγωγικές ιδέες, εκπαιδευτικές τεχνικές που αλλάζουν τις αντιλήψεις και οδηγούν σε καλύτερα αποτελέσματα κ.λπ.).

Ο Ellison (2009) διακρίνει δύο διαστάσεις στις εκπαιδευτικές καινοτομίες:

α) *Διδακτική καινοτομία (instructional innovation)*, η οποία αναφέρεται στον πειραματισμό και μετασχηματισμό των προγραμμάτων σπουδών, των παιδαγωγικών πρακτικών, της αξιολόγησης των μαθητών και της επαγγελματικής συνεργασίας των εκπαιδευτικών

β) *Διοικητική καινοτομία (administrative innovation)*, η οποία αφορά στον πειραματισμό και μετασχηματισμό των οργανωτικών μοντέλων και των διοικητικών δομών του σχολείου, των πολιτικών εργασίας και των δομών παροχής κινήτρων, επαγγελματικής ανάπτυξης και εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών.

Οι καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις δεν στοχεύουν να αποτελέσουν ένα νέο γνωστικό αντικείμενο στο σχολικό πρόγραμμα ή, απλά, να προσφέρουν στους μαθητές νέες πληροφορίες ή γνώσεις. Περιλαμβάνουν πρωτίστως νέες μεθοδολογίες και παιδαγωγικές στρατηγικές, οι οποίες συμβάλλουν στην υιοθέτηση και στην εξέλιξη νέων μορφών μάθησης και στην αλλαγή στάσεων και αντιλήψεων. Η ένταξη στα σχολεία είναι μια συνεχής και εξελισσόμενη διαδικασία, η οποία αξιοποιεί νέες ιδέες και διαμορφώνει δυναμικά συνθέσεις και μετασχηματισμούς καθιερωμένων πρακτικών-ιδεών, οι οποίες έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικές στην πράξη. Σύμφωνα με τον Fullan (2001) οι εκπαιδευτικές καινοτομίες αλλάζουν τις αντιλήψεις, τις αρχές και τις πεποιθήσεις των μαθητών και των δασκάλων, αλλά και τη γενικότερη στάση τους απέναντι στο σχολείο και στη μαθησιακή διαδικασία.

Η κύρια διάκριση μεταξύ των εκπαιδευτικών καινοτομιών εστιάζει στις διαφορές ανάμεσα στη *στοιχειώδη καινοτομία* και στη *ριζοσπαστική καινοτομία* (Hargreaves, 2003). Στην πρώτη περίπτωση, οι αλλαγές είναι μικρές και κοντά στην τρέχουσα εκπαιδευτική πραγματικότητα, με στόχο τη βήμα-προς-βήμα εξέλιξη μιας καθιερωμένης πρακτικής. Στη δεύτερη εκδοχή, η αλλαγή είναι θεμελιώδης και υπάρχει ασυνέχεια μεταξύ της παλαιότερης πρακτικής και της νέας που επιχειρείται να καθιερωθεί.

Υπάρχει μια αμοιβαία σχέση μεταξύ της καινοτομίας και της εκπαίδευσης. Από τη μία πλευρά, η καινοτομία είναι αναγκαία για τη βελτίωση της εκπαίδευσης και της δια-βίου μάθησης, ώστε να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στις ανάγκες των μαθητών-σπουδαστών συμβάλλοντας καθοριστικά στο να γίνουν δημιουργικοί και δυναμικοί πολίτες του 21ου αιώνα. Από την άλλη πλευρά, η *ποιοτική εκπαίδευση* και κατάρτιση των εμπλεκόμενων αποτελούν βασικά προαπαιτούμενα για τον πειραματισμό και την προώθηση της καινοτομίας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Τέλος, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης μιας νέας κουλτούρας αλλαγών στα σχολεία, οι εκπαιδευτικές καινοτομίες συμβάλλουν ώστε οι εκπαιδευτικοί να αναπτύξουν *νέα επαγγελματική γνώση* και να βελτιώσουν το έργο τους, υιοθετώντας νέους τρόπους εργασίας και συνεργασίας μεταξύ τους (Hargreaves, 2003). Κατά συνέπεια, η

βασική εκπαίδευση συνιστά ιδανικό περιβάλλον για την εφαρμογή καινοτομιών, την απόκτηση εμπειριών και την ανάπτυξη ικανοτήτων, τις οποίες μπορούν οι μαθητές να μεταφέρουν, στη συνέχεια, σε συνθήκες της πραγματικής ζωής.

Οι παράγοντες οι οποίοι προσδιορίζουν μια εκπαιδευτική καινοτομία δεν είναι αυστηρά οριοθετημένοι αλλά αλληλοεξαρτώμενοι μεταξύ τους. Συνήθως, εντάσσονται σε τέσσερα επίπεδα (Kirkland & Sutch, 2009):

Καινοτομία: Σχετίζονται με την καινοτομία αυτή καθαυτή και τα ιδιαίτερα τεχνικά και παιδαγωγικά χαρακτηριστικά της.

Μικρο-επίπεδο: Έχουν άμεση σχέση με τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, δηλ. την προθυμία, την ετοιμότητα και την επάρκειά τους, ώστε να δρουν καινοτόμα στην τάξη και στο σχολείο τους (π.χ. ειδικές ικανότητες, γνώσεις και δεξιότητες). Επιπρόσθετα, εντάσσονται και προσωπικοί παράγοντες, όπως οι σχέσεις με τους μαθητές και τους συναδέλφους τους στο σχολείο.

Μέσο-επίπεδο: Οι παράγοντες που αναπτύσσονται και αφορούν στο κοινωνικό πλαίσιο, στο οποίο εντάσσεται η σχολική μονάδα. Περιλαμβάνουν τις δομές διαχείρισης και υποστήριξης σε τοπικό επίπεδο, τις υποδομές του σχολείου, καθώς και την επίδραση που ασκούν οι τοπικές αρχές της εκπαίδευσης και η ευρύτερη κοινωνία στη σχολική κουλτούρα.

Μακρο-επίπεδο: Παράγοντες που καθορίζονται από τα εθνικά προγράμματα σπουδών, εθνικές ή/και υπερεθνικές πολιτικές (π.χ. ευρωπαϊκά προγράμματα) για την εκπαίδευση και την έρευνα, ευρύτερες κυβερνητικές πρωτοβουλίες κ.α.

Η επιτυχής εφαρμογή και διάχυση μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας απαιτεί την πλήρη κατανόηση της απόστασης από τις συνήθειες εκπαιδευτικές πρακτικές και το πρόγραμμα σπουδών, καθώς και την ανάδειξη συγκεκριμένων παραγόντων που καθορίζουν την επιτυχία της. Για να μπορεί μια εκπαιδευτική καινοτομία να διαδοθεί ευρύτερα, θα πρέπει να έχει δύο βασικές ιδιότητες: α) *βιωσιμότητα (sustainability)*, που αφορά στη δυνατότητα των εκπαιδευτικών και των σχολικών μονάδων να διατηρήσουν μια εκπαιδευτική καινοτομία σε βάθος χρόνου και β) *μεταφερσιμότητα (transferability)*, δηλαδή η δυνατότητα εφαρμογής και αξιοποίησης μιας καινοτομίας από διαφορετικούς εκπαιδευτικούς και σε διαφορετικά εκπαιδευτικά πλαίσια ή σχολικές συνθήκες.

Η Coburn (2003), διαπραγματεύτηκε την έννοια της *επεκτασιμότητας (scalability)* των εκπαιδευτικών καινοτομιών (πρακτικών) διακρίνοντας τέσσερις αλληλοεξαρτώμενες διαστάσεις:

Έκταση (depth): Αναφέρεται σε σημαντικές αλλαγές που αφορούν στις διδακτικές και μαθησιακές πρακτικές της τάξης, στην αλλαγή των αντιλήψεων των εκπαιδευτικών και των παιδαγωγικών αρχών που προβλέπονται από το πρόγραμμα σπουδών.

Βιωσιμότητα (sustainability): Διατήρηση, για σημαντικό χρονικό διάστημα, των αποτελεσμάτων και των συνεπειών μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας που δοκιμάστηκε στη σχολική μονάδα, στο ίδιο εκπαιδευτικό πλαίσιο ή σε παρόμοια πλαίσια, μετά από τις απαραίτητες αλλαγές ή προσαρμογές.

Διάχυση (spread): Αναφέρεται στη διάχυση της καινοτομίας σε μεγάλο αριθμό μαθητών, εκπαιδευτικών, σχολείων ή άλλων ενδιαφερόμενων (π.χ. διευθυντές σχολικών μονάδων, σχολικοί σύμβουλοι, διευθυντές εκπαίδευσης κ.λπ.)

Μετατόπιση (shift): Είναι η μεταφορά της γνώσης και της κυριότητας μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας από εξωτερικούς παράγοντες στη σχολική μονάδα. Πρόκειται για τις εσωτερικές διαδικασίες που επιτρέπουν στους μαθητές, στους εκπαιδευτικούς και στα

σχολεία να κατανοήσουν, να εμβαθύνουν, να υιοθετήσουν και να εφαρμόζουν συστηματικά μια καινοτόμο πρακτική σε παιδαγωγικό, τεχνολογικό και οργανωτικό επίπεδο.

Υιοθετώντας το ίδιο πλαίσιο προβληματισμού, οι Clarke & Dede (2009) πρότειναν μια πέμπτη διάσταση την *εξέλιξη (evolution)*. Αυτή αναφέρεται στην ενσωμάτωση νέων ιδεών και δημιουργιών από τους εκπαιδευτικούς ή/και άλλους εμπλεκόμενους φορείς, με στόχο τον μετασχηματισμό και την προσαρμογή μιας καινοτομίας, ώστε να ενσωματωθεί και να καταστεί δομική-οργανική διαδικασία της εκπαιδευτικής μονάδας.

Οι Kirkland & Sutch (2009) έχουν ταξινομήσει τους παράγοντες που προσδιορίζουν μια εκπαιδευτική καινοτομία σε επτά μεγάλες κατηγορίες: καινοτομία (χαρακτηριστικά), δομές στήριξης, τυπικό περιβάλλον, δυσκολίες και κίνδυνοι, εκπαιδευτική ηγεσία, διαμόρφωση κοινής αντίληψης για τις παιδαγωγικές στρατηγικές που την υποστηρίζουν, όραμα και αλλαγές στη διαχείριση. Τέλος, σε σχέση με τις αναδυόμενες καινοτόμες παιδαγωγικές στρατηγικές με ΤΠΕ, οι Sharples et al. (2015) διακρίνουν έξι θεμελιώδεις παράγοντες: κλίμακα (scale), συνδεσιμότητα (connectivity), αναστοχασμό (reflection), επέκταση (extension), ενσωμάτωση (embodiment) και εξατομίκευση (personalisation).

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Η βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με τις εκπαιδευτικές καινοτομίες έχει αναδείξει δύο μεγάλες κατηγορίες παραγόντων: α) εσωτερικούς παράγοντες, οι οποίοι αφορούν κυρίως στους ρόλους των εκπαιδευτικών, των σχολείων και των κυβερνητικών φορέων της εκπαίδευσης και β) εξωτερικούς παράγοντες, που καθορίζουν τη σχέση της εκπαίδευσης και του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου, στο οποίο εντάσσεται.

Παρότι οι περισσότερες μελέτες συμφωνούν για τον καθοριστικό ρόλο που έχουν οι εκπαιδευτικοί στην υλοποίηση των αλλαγών, υπάρχουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις: α) ο εκπαιδευτικός υλοποιεί αποφάσεις που εκπορεύονται από τα πάνω (π.χ. κυβερνητικές πολιτικές) ή β) ο εκπαιδευτικός είναι συμμετοχός και σχεδιαστής σε μια καινοτομική εκπαιδευτική παρέμβαση. Στην πρώτη προσέγγιση εντοπίζονται προβλήματα που σχετίζονται με την επιφανειακή ή διεκπεραιωτική εφαρμογή, την έλλειψη κυριότητας της καινοτομίας, την περιορισμένη αυτονομία και την έλλειψη κινήτρου από την πλευρά του εκπαιδευτικού.

Ένα σημαντικό πρόβλημα είναι η αβεβαιότητα και η έλλειψη ελέγχου που αισθάνονται ότι έχουν οι εκπαιδευτικοί πάνω σε μια εκπαιδευτική αλλαγή ή καινοτομία. Από την άλλη μεριά, οι υποχρεωτικές εκπαιδευτικές αλλαγές, που προέρχονται από κυβερνητικές αποφάσεις, κεντρικούς μηχανισμούς ή γραφειοκρατικές οδηγίες, φαίνεται να μην αποδίδουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα στην πράξη (Harris, 2009, Townsend & Bates 2007). Ο Fullan (2009) έχει επισημάνει την αναποτελεσματικότητα του μοντέλου αυτού να εμπλέξει ουσιαστικά τους εκπαιδευτικούς σε αλλαγές και καινοτομίες. Πρότεινε μια εναλλακτική προσέγγιση διαχείρισης των εκπαιδευτικών αλλαγών, όπου οι εκπαιδευτικοί και τα σχολεία ορίζουν τους δικούς τους στόχους για αλλαγές, σε τρόπο ώστε να έχουν οι ίδιοι την 'κυριότητα-ιδιοκτησία' των εκπαιδευτικών αλλαγών. Η προσέγγιση αυτή επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να αναλάβουν πρωτοβουλίες, να ερμηνεύσουν και να προσεγγίσουν τις αναμενόμενες αλλαγές σε σχέση με τους στόχους του σχολείου τους αλλά και τις δικές τους, ατομικές προτεραιότητες.

Συνήθως, όταν οι εκπαιδευτικοί έχουν τον έλεγχο της διαδικασίας των αλλαγών, η αποδοχή και η συναισθηματική εμπλοκή τους έχουν πολύ καλύτερα αποτελέσματα (Fullan, 2001; Hargreaves, 2004). Η προσέγγιση αυτή ξεπερνά πολλά τα προβλήματα επειδή ενεργοποιεί τους εκπαιδευτικούς, χωρίς αποκλεισμούς, και τους εμπλέκει στη διαδικασία αλλαγών με

θετικούς και δημιουργικούς τρόπους, οι οποίοι περιλαμβάνουν το σχεδιασμό και την υλοποίηση αλλαγών που είναι ενταγμένες στη σχολική κοινότητα και στις προτεραιότητες του σχολείου τους. Σημαντική επίδραση στην υποστήριξη εκπαιδευτικών καινοτομιών έχουν οι ατομικοί παράγοντες των εκπαιδευτικών, όπως η προσωπικότητα, οι βασικές αξίες και ικανότητες (Day et al., 2007), η εμπιστοσύνη (Louis, 2007) και η αξιοπιστία (Schmidt & Prawat, 2006).

Ο ρόλος της σχολικής μονάδας στις εκπαιδευτικές καινοτομίες σχετίζεται με τους παράγοντες του ελέγχου και της αυτονομίας, οι οποίοι συμβάλλουν ώστε τα σχολεία να διαμορφώνουν τις καινοτομίες με το δικό τους τρόπο και στο πλαίσιο της πολιτικής που διαμορφώνουν (Hargreaves & Shirley, 2009). Η κουλτούρα και ο τρόπος διοίκησης του σχολείου επηρεάζουν την πορεία μιας εκπαιδευτικής καινοτομίας και προωθούν ή αποθαρρύνουν τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών και την πρόοδο της διαδικασίας ένταξης της καινοτομίας (Priestley, 2011).

Η εκπαιδευτική καινοτομία θεωρείται σήμερα μέρος ενός δικτύου διαφορετικών πλαισίων, τα οποία επανα-ορίζουν την εκπαίδευση ως ένα *ανοικτό, δυναμικό, πολύπλοκο, και προσαρμόσιμο σύστημα*. Ο Fullan (2009) ανέλυσε τις μεταρρυθμίσεις ευρείας κλίμακας σε πολλές δυτικές χώρες για την περίοδο 1997-2009 και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν ταυτόχρονα αλλαγές σε διαφορετικά επίπεδα (εξωτερικές ως προς το σχολείο), οι οποίες πρέπει να ενσωματωθούν σε μια 'ευρύτερη μεταρρύθμιση ολόκληρου του εκπαιδευτικού συστήματος'. Οι Teodoro & Estrella (2010) έδειξαν ότι οι εκπαιδευτικές καινοτομίες επηρεάζονται από μια πολλαπλότητα εξωτερικών παραγόντων, επιρροών, εξελίξεων και αλληλεξαρτήσεων. Ο Fullan (2009) καταλήγει ότι «η εκπαίδευση είναι ένα ευαίσθητο σύστημα που επηρεάζεται από το συνεχώς μεταβαλλόμενο κοινωνικο-πολιτισμικό της πλαίσιο και, κατά συνέπεια, πρέπει να αλλάζει όταν αλλάζει το πλαίσιο αυτό».

Σκοπός της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα έρευνα ξεκινά με την υπόθεση ότι υπάρχει ένα ευρύ φάσμα καινοτόμων πρακτικών διδασκαλίας και μάθησης και ότι υπάρχουν πολλοί εκπαιδευτικοί που πειραματίζονται και είναι καινοτόμοι. Όμως, το εκπαιδευτικό σύστημα δεν έχει καταφέρει να βρει κατάλληλους τρόπους και μηχανισμούς υποστήριξης και ανταλλαγής αυτών των πρακτικών, ώστε να εμπνεύσει και να βοηθήσει άλλους εκπαιδευτικούς. Παρά το μεγάλο ενδιαφέρον για τις εκπαιδευτικές καινοτομίες στη χώρα μας, τόσο σε θεωρητικό-παιδαγωγικό επίπεδο όσο και σε αυτό του σχεδιασμού πολιτικών και υλοποίησης προγραμμάτων που προωθούν τις καινοτόμες δράσεις στα σχολεία, η έρευνα σχετικά με το πλαίσιο ένταξης, τις δυσκολίες που υπάρχουν, την αποτίμηση των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων και τις προϋποθέσεις ένταξης των εκπαιδευτικών καινοτομιών στην υποχρεωτική εκπαίδευση, έχει δώσει περιορισμένα αποτελέσματα.

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να συνεισφέρει στην κατεύθυνση αυτή με τη συλλογή δεδομένων από τα καινοτόμα προγράμματα που υλοποιήθηκαν σε δημοτικά σχολεία, στο πλαίσιο της δράσης «Θεσμός αριστείας και ανάδειξη καλών πρακτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση» (Θεσμός Αριστείας, 2013). Τα έργα της δράσης αξιολογήθηκαν από δύο ανεξάρτητους κριτές, με τη μέθοδο της ανώνυμης τυφλής κρίσης. Τα κριτήρια αξιολόγησης σχετίζονταν με τους εξής παράγοντες: α) καινοτομία-προστιθέμενη αξία, β) μαθησιακό αποτέλεσμα, γ) παιδαγωγική αξία, δ) εφαρμοσιμότητα-συμβολή και ε) περιεχόμενο.

Το βασική ιδέα στην οποία βασίζεται η έρευνας είναι η διατύπωση συγκεκριμένων κριτηρίων ανάλυσης των καινοτόμων έργων, ώστε να αναδειχθούν οι καινοτόμες πτυχές

τους και να εκτιμηθεί ο βαθμός βιωσιμότητας και εφικτότητας υλοποίησης σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, πέρα από το συγκεκριμένο σχολικό περιβάλλον που υλοποιήθηκαν. Με βάση τη θεωρητική προβληματική που προηγήθηκε, ο σκοπός της έρευνας είναι να αναδειχθούν τα καινοτόμα στοιχεία των βραβευμένων έργων, καθώς και οι παράγοντες που συμβάλλουν στη διάχυση και ένταξη των εκπαιδευτικών καινοτομιών στη σχολική πρακτική.

Τα ερευνητικά ερωτήματα εστιάζουν στην ευρύτερη αξία των εκπαιδευτικών καινοτομιών για τα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και είναι τα εξής:

- Ποιοι παράγοντες του εκπαιδευτικού πλαισίου (context) υλοποίησης των έργων του θεσμού «Αριστεία και ανάδειξη καλών πρακτικών» προσδιορίζουν τις καλές πρακτικές καινοτομιών δράσεων;
- Ποια είναι τα καινοτόμα στοιχεία-παράγοντες που καθιστούν ένα εκπαιδευτικό έργο αποτελεσματικό, δηλαδή να έχει θετικά αποτελέσματα για τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς και τη σχολική μονάδα;
- Ποιος είναι ο βαθμός βιωσιμότητας και ενσωμάτωσης των εκπαιδευτικών καινοτομιών στα σχολεία που υλοποιήθηκαν; Ποιες είναι οι δυσκολίες προσαρμογής και μεταφοράς στην πρακτική κάθε σχολείου;

Μεθοδολογία

Δείγμα και διαδικασία

Το δείγμα της έρευνας, αποτέλεσαν είκοσι δύο (22) έργα εκπαιδευτικών καινοτομιών που υλοποιήθηκαν σε δημοτικά σχολεία κατά το σχολικό έτος 2012-13 και διακρίθηκαν στο πλαίσιο της δράσης του Υπουργείου Παιδείας «Θεσμός αριστείας και ανάδειξη καλών πρακτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση». Τα έργα που μελετήθηκαν επιλέχθηκαν από το σύνολο των βραβευμένων έργων που είναι αναρτημένα το αποθετήριο καλών πρακτικών (Θεσμός Αριστείας, 2013), από όπου συγκεντρώθηκαν επίσης αναλυτικές πληροφορίες και το συνοδευτικό υλικό κάθε έργου (περιγραφή, παρουσίαση-προώθηση, εκπαιδευτικό υλικό).

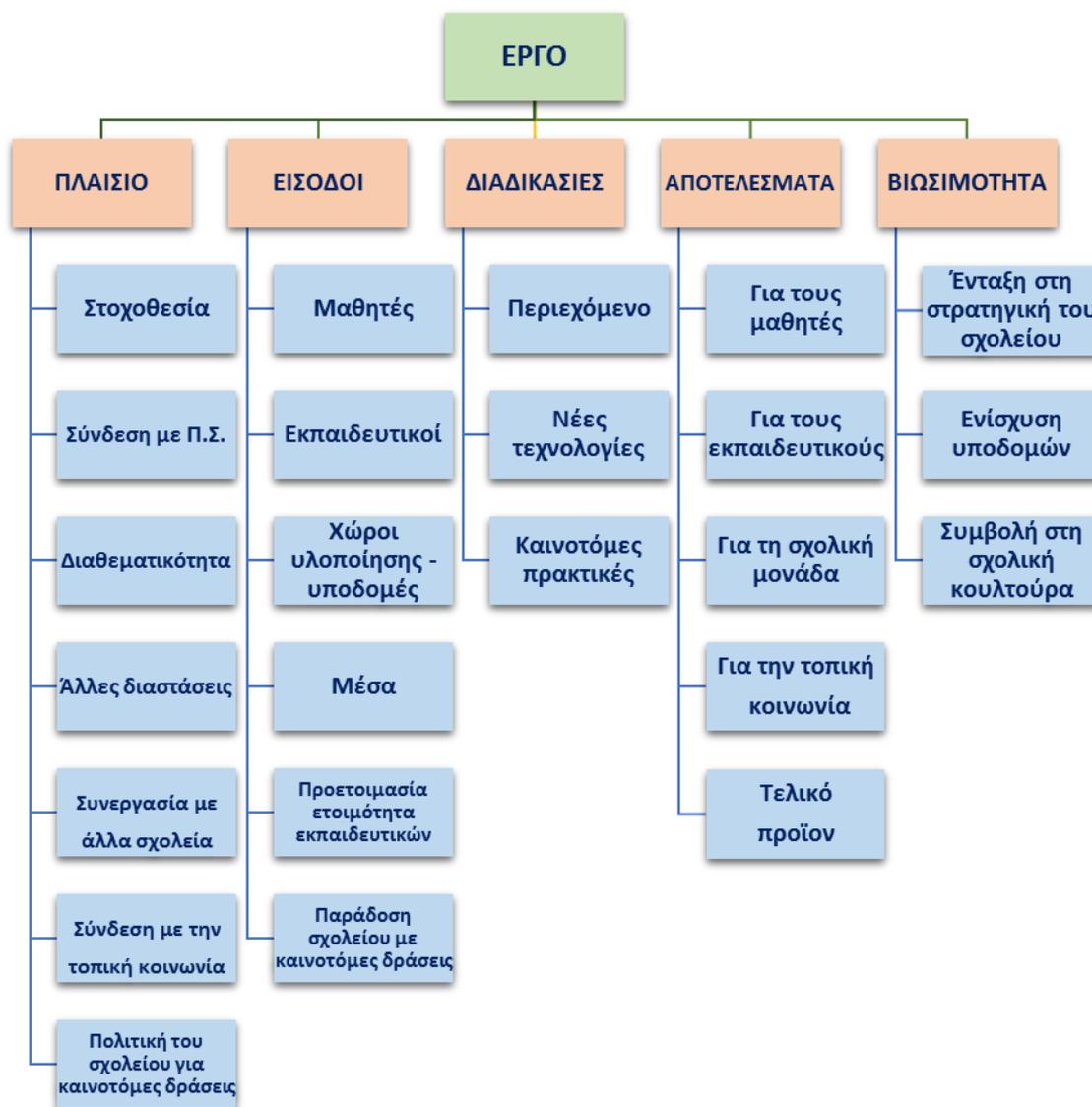
Αφού προηγήθηκε η ανάλυση του υλικού για όλα τα έργα, επιλέξαμε οκτώ (8) έργα: τέσσερα που εμφανίζουν δείκτες βιωσιμότητας και συνέχειας στα σχολεία και τέσσερα που φαίνεται να υλοποιούνται για πρώτη φορά. Στη συνέχεια προχωρήσαμε σε ημιδομημένες συνεντεύξεις με τους υπεύθυνους εκπαιδευτικούς-συντονιστές κάθε έργου. Οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί (2 άνδρες και 6 γυναίκες) υπηρετούσαν μόνιμα στα σχολεία και είχαν, κατά μέσο όρο, 15 έτη υπηρεσίας.

Εννοιολογικό πλαίσιο και σχήμα ανάλυσης

Για την ανάλυση των βραβευμένων έργων διατυπώθηκαν συγκεκριμένοι παράγοντες καινοτομίας, οι οποίοι αναδείχθηκαν από το θεωρητικό πλαίσιο και τη βιβλιογραφική επισκόπηση της παρούσας εργασίας. Για το σκοπό αυτό αναπτύχθηκε από τους ερευνητές ειδική εσχάρα αποτύπωσης, περιγραφής και ανάλυσης των καινοτομιών χαρακτηριστικών, η οποία βασίστηκε στο μοντέλο CIPP που δίνει έμφαση στους παράγοντες σχεδιασμού και υλοποίησης έργων (Stufflebeam, 2007). Αποτελεί ένα δημοφιλές, ολοκληρωμένο πλαίσιο για τη διαμορφωτική (formative) και τη συνολική (summative) αξιολόγηση έργων, προγραμμάτων, προσωπικού, προϊόντων, θεσμών και συστημάτων σε διάφορους τομείς και υπηρεσίες, όπως εκπαίδευση, έρευνα, αναπτυξιακά έργα, ασφάλεια μεταφορών κ.λπ..

Οι κύριες συνιστώσες του μοντέλου, όπως δηλώνει και το ακρωνύμιο CIPP, αφορούν σε τέσσερις άξονες παραγόντων: *context* (πλαίσιο), *inputs* (είσοδοι), *processes* (διαδικασίες), *products*

(αποτελέσματα-προϊόντα). Στην παρούσα μελέτη υιοθετήσαμε μια προσαρμογή του μοντέλου, η οποία χρησιμοποιήθηκε με επιτυχία στη διαμορφωτική και στην τελική αξιολόγηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων (Jimoyiannis et al., 2007). Επιπλέον, έχουμε προσθέσει μια πέμπτη διάσταση, η οποία σχετίζεται με τη βιωσιμότητα και την ευρύτερη συμβολή του έργου στα σχολεία (Σχήμα 1). Ορίστηκαν ειδικοί δείκτες για την αναλυτική περιγραφή των πέντε αξόνων, με στόχο τη συνεπή καταγραφή πληροφοριών για συγκεκριμένες πτυχές υλοποίησης κάθε έργου (π.χ. εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά, περιεχόμενο, μέσα, τρόποι υλοποίησης, αποτελέσματα, εξωτερικοί συντελεστές, τοπική κοινωνία, πολιτική καινοτόμων δράσεων στα σχολεία κ.λπ.).

Σχήμα 1. Εσχάρα ανάλυσης των καινοτόμων έργων

Ερευνητικά εργαλεία

Η ανάλυση ακολούθησε την ποιοτική προσέγγιση, καθώς δεν υπάρχει μια ολοκληρωμένη και έγκυρη βάση παραγόντων και μεταβλητών που κρίνεται σημαντικό να διερευνηθούν σχετικά με το ερευνητικό πρόβλημα των εκπαιδευτικών καινοτομιών (Creswell, 2012). Επιπλέον, τα χαρακτηριστικά των έργων που αναλύθηκαν προσφέρονται για ποιοτική ανάλυση με στόχο να αναδειχθούν, σε πραγματικό περιβάλλον, οι πολλαπλές πτυχές των

καινοτόμων χαρακτηριστικών, όπου υπάρχουν, και να γίνει αποσαφήνιση των εννοιολογικών κατηγοριών και βαθύτερη κατανόηση των εκπαιδευτικών διαδικασιών. Επιπρόσθετα, ο μικρός αριθμός έργων 22 δεν προσφέρεται για την ανακάλυψη γενικών τάσεων (προϊποθέτει πολλές περιπτώσεις) αλλά για τη διαμόρφωση λεπτομερούς εικόνας για κάθε περίπτωση (καινοτόμο έργο) και την ανάδειξη κοινών στοιχείων ή/και διαφορών μεταξύ των έργων.

Με στόχο α) την κατανόηση του πλαισίου, των διαδικασιών και των παραγόντων υλοποίησης, και των τελικών αποτελεσμάτων των καινοτόμων έργων και β) την ανάδειξη των απόψεων και των νοημάτων που δίνουν σε αυτά οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί, χρησιμοποιήθηκαν δύο πηγές δεδομένων: α) το υλικό κάθε έργου, όπως παρατίθεται στο αποθετήριο και β) το υλικό των ημιδομημένων συνεντεύξεων με εκπαιδευτικούς που συντόνισαν βραβευμένα έργα. Το εργαλείο της συνέντευξης δομήθηκε σε έξι άξονες: δημογραφικά στοιχεία εκπαιδευτικού, πλαίσιο υλοποίησης, είσοδοι (μαθητές, εκπαιδευτικοί, υποδομές), διαδικασίες (σχεδιασμός, μέσα, καινοτόμα στοιχεία), αποτελέσματα και βιωσιμότητα της δράσης.

Η συλλογή, καταγραφή και ανάλυση του υλικού έγινε σύμφωνα με τις πέντε διαστάσεις του μοντέλου. Τα δεδομένα συνδυάστηκαν με επαγωγικό-λογικό τρόπο και ερμηνεύτηκαν με τη βοήθεια του θεωρητικού πλαισίου και της βιβλιογραφίας, ώστε να εξαχθούν συμπεράσματα. Για λόγους μεθοδολογικής συνέπειας και εγκυρότητας, η αποτύπωση και συστηματική καταγραφή των ερευνητικών δεδομένων, για κάθε έργο, έγινε ανεξάρτητα από τους δύο ερευνητές. Τα σημεία διαφωνιών επιλύθηκαν με διαπραγμάτευση και συμφωνία. Ειδικά για τις περιπτώσεις των σχολείων που έγιναν συνεντεύξεις με τους συντονιστές κάθε έργου, το υλικό ανάλυσης εμπλουτίστηκε με το υλικό των συνεντεύξεων. Επίσης, δόθηκε η δυνατότητα να διευκρινιστούν σημεία που ήταν ασαφή από το πρωτογενές υλικό του αποθετηρίου βραβευμένων έργων.

Αποτελέσματα

Στον Πίνακα 1 δίνονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της ανάλυσης των 22 έργων. Παρέχονται οι σημαντικότερες πληροφορίες για κάθε διάσταση και επιμέρους δείκτη, όπως αποτυπώθηκαν από το υλικό του αποθετηρίου και την ανάλυση των συνεντεύξεων των συντονιστών.

Πλαίσιο υλοποίησης

Στην πλειονότητα των βραβευθέντων έργων διαφαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί είχαν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν ανοιχτές προσεγγίσεις και στρατηγικές σχεδιασμού. Για παράδειγμα, το αντικείμενο και το περιεχόμενο του έργου επιλέχθηκε με βάση τις επιθυμίες και τις ανάγκες των μαθητών ενώ, σε κάποιες περιπτώσεις, προσαρμόστηκε ανάλογα με τα ειδικά στοιχεία της τοπικής κοινωνίας που εντάσσεται το σχολείο (π.χ. διαμόρφωση ιδιαίτερων στόχων που συνδέονται με θέματα και ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, εισαγωγή θεμάτων τοπικής ιστορίας, αξιοποίηση τοπικών πηγών πληροφόρησης κ.λπ.).

Ενδεικτικές είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών στα παρακάτω αποσπάσματα:

E18: *“Ξεπήδησε μέσα από τη σχολική καθημερινότητα, το Αναλυτικό Πρόγραμμα και το σχολικό εγχειρίδιο. Διαβάζοντας τα παιδιά τα «Ποιήματα για μικρά παιδιά» του Σεφέρη, τους φάνηκαν αστεία, εύκολα, κάτι το διαφορετικό... Μέσα από τη συζήτηση συνέδεσαν τα Λίμερικ με τα Χαϊκού και την ποίηση με τη διαφορετική κουλτούρα”.*

Πίνακας 1. Αποτελέσματα και δείκτες της ανάλυσης των έργων ανά διάσταση

α/α	Έργο/Σχολείο	Πλαίσιο	Είσοδοι	Διαδικασίες	Αποτελέσματα	Βιωσιμότητα
1	Τα Αγγλικά συναντούν την τέχνη 1ο ΔΣ Ελευθερίου Κορδελιού Θεσσαλονίκης	Διαθεματικότητα, σύνδεση με το ΠΣ Αγγλική γλώσσα, διαπολιτισμικότητα, εικαστικά, μουσική, θεατρική αγωγή Σύνδεση με την τοπική κοινωνία	56 μαθητές Στ' τάξης 3 εκπαιδευτικοί Επικοινωνία με τους μαθητές δύο σχολείων της Κένυα	Διαθεματικές προσεγγίσεις, βιωματική μάθηση, δημιουργικότητα Χρήση Διαδικτύου Σύνδεση της μαθησιακής διαδικασίας με κοινωνικές δραστηριότητες	Παραγωγή αυθεντικών έργων (έκθεση ζωγραφικής, εκδηλώσεις μουσικής, και θεάτρου) Ανθρωπιστική βοήθεια προς τους Κενυάτες μαθητές	Ένταξη στη στρατηγική του σχολείου για ΕΚ 3η χρονιά υλοποίησης Εμπλουτισμός σχολικής βιβλιοθήκης
2	Ο Πηνεϊός εκπέμπει SOS ΔΣ Ταξιαρχών Τρικάλων	Περιβαλλοντικό πρόβλημα τοπικού ενδιαφέροντος Διαθεματικότητα, σύνδεση με το ΠΣ Περιβαλλοντική εκπαίδευση, ιστορία, γλώσσα	15 μαθητές Δ' τάξης 2 εκπαιδευτικοί Ευέλικτη ζώνη 3 ώρες ανά εβδομάδα	Μέθοδος project, επίλυση προβλήματος, μελέτη πεδίου Ομαδοσυνεργατικές, βιωματικές προσεγγίσεις Χρήση ΤΠΕ (Διαδίκτυο, Google Earth, κειμενογράφος, παρουσιάσεις, εννοιολογική χαρτογράφηση)	Ψηφιακό και έντυπο υλικό Δημιουργία ιστολογίου Περιορισμένη διάχυση (έλλειψη ανταπόκρισης από γονείς, τοπική κοινωνία)	Συνέχιση της δράσης Υποστήριξη της διεύθυνσης του σχολείου
3	Η διαφορετικότητα και ο ρατσισμός μέσα από τα έξι σκεπτόμενα καπέλα του De Bono: Διδασκαλία μέσω σχεδιασμού και εντέχνου συλλογισμού ΔΣ Ορεινής Ζώνης Ζακύνθου	Προσέγγιση της έννοιας της διαφορετικότητας και του ρατσισμού Διαθεματικότητα Αποδοχή της διαφορετικότητας	Α' και ΣΤ' τάξεις 4 εκπαιδευτικοί (2 δασκάλες, 1 αγγλικής, διευθύντρια) Διάρκεια: 12 διδακτικές ώρες Επιμόρφωση εκπαιδευτικών για την παιδαγωγική μέθοδο	Καινοτόμος προσέγγιση "Learning by six thinking hats" Ενεργοποίηση εσωτερικών κινήτρων, βιωματική προσέγγιση, δημιουργικότητα, ομαδοσυνεργατική μάθηση Χρήση ΤΠΕ	Δραματοποίηση, αφίσα, σύνθεση ποιημάτων Παραγωγή έντυπου και ψηφιακού υλικού Εκδήλωση παρουσίασης των δραστηριοτήτων	Ένταξη στη στρατηγική του σχολείου για ΕΚ Συμμετοχή σε ευρωπαϊκά προγράμματα Βράβευση 8 έργων e-twinning, και 3 έργων "Αριστείας - Καινοτομίας"

α/α	Εργο/Σχολείο	Πλαίσιο	Είσοδοι	Διαδικασίες	Αποτελέσματα	Βιωσιμότητα
4	Επιλύοντας περιβαλλοντικά προβλήματα με τη γλώσσα των comics ...και όχι μόνο... 4ο ΔΣ Καλαμπάκας	Παραγωγή γραπτού λόγου Διαθεματικότητα, σύνδεση με το ΠΣ Περιβαλλοντική εκπαίδευση, Γλώσσα	Μαθητές Ε΄ τάξης 1 εκπαιδευτικός Διάρκεια: 10 διδακτικές ώρες	Αυθόρμητη, αναδυόμενη συνεργατική γραφή Χρήση ΤΠΕ (Διαδίκτυο, κειμενογράφος, παρουσιάσεις, εννοιολογική χαρτογράφηση)	Συγγραφή πραγματολογικού κειμένου Δημιουργία comic	Δεν υπάρχει
5	Τα ανθρώπινα δικαιώματα στην τάξη μου: όλοι διαφορετικοί, όλοι ίσοι 37ο ΔΣ Λάρισας	Ευαισθητοποίηση σε θέματα κοινωνικών ανισοτήτων Καλλιέργεια στάσεων σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της διαφορετικότητας Διαθεματικότητα	45 μαθητές Γ΄ και ΣΤ΄ τάξης 2 εκπαιδευτικοί Διάρκεια: μια σχολική χρονιά Επικοινωνία με μαθητές σχολείου της Κύπρου	Σχέδιο εργασίας (project), Διερευνητική και ομαδοσυνεργατική μάθηση, χρήση ΤΠΕ, δημιουργικότητα, κριτική σκέψη Άνοιγμα στην κοινωνία (συνεντεύξεις, εθελοντική εργασία)	Εικονογραφημένο παραμύθι Θέατρο σκιών	Δεν υπάρχει παράδοση καινοτόμων δράσεων στο σχολείο Δεν υπάρχει συνέχεια
6	Διατυπώνω σκέψεις, εκτελώ πράξεις, υιοθετώ στάσεις 2ο Πειραματικό ΔΣ Ρόδου	Διαθεματικότητα, σύνδεση με το ΠΣ Περιβαλλοντική εκπαίδευση και γλώσσα Ανάδειξη της σημασίας της αειφορίας, υιοθέτηση θετικών στάσεων	Συμμετοχή όλων των μαθητών (134) και των εκπαιδευτικών (9) του σχολείου Διάρκεια 1,5 σχολικό έτος Αειφόρο σχολείο: μέλος Ομίλου περιβαλλοντικών δράσεων	Αλληλοδιδασκαλία (μαθητών από μαθητές) Δημιουργικότητα, ομαδοσυνεργατική μάθηση Ανάπτυξη αυθεντικών έργων Χρήση ΤΠΕ Άνοιγμα στην τοπική κοινωνία	Συλλογή παραμυθιών Δημιουργία επιτραπέζιου περιβαλλοντικού παιχνιδιού Παραγωγή ψηφιακού υλικού και ταινίας Δημιουργία ιστολογίου	Παράδοση και πολιτική υλοποίησης καινοτόμων δράσεων λόγω της φύσης του σχολείου (πειραματικό)
7	Όσο υπάρχουν άνθρωποι (Κοινωνία Των Πολιτών ΜΚΟ) 5ο ΔΣ Κιλκίς	Γνωριμία με τις ΜΚΟ και τη δράση τους Προώθηση της Ευρωπαϊκής ιδέας Διαθεματικότητα Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, Ευέλικτη Ζώνη	19 μαθητές ΣΤ΄ τάξης 1 εκπαιδευτικός Διάρκεια: 20 διδακτικές ώρες	Βιωματικές και ομαδοσυνεργατικές προσεγγίσεις, παιχνίδια ρόλων Χρήση ΤΠΕ Άνοιγμα στην τοπική κοινωνία (κοινωνικό φαρμακείο, σε χώρο προετοιμασίας συσσιτίου)	Δράσεις στην τοπική κοινωνία Άνοιγμα του σχολείου στην τοπική και στην ευρύτερη κοινωνία	Ατομική πρωτοβουλία εκπαιδευτικού στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προγράμματος Teachers4Europe (για 4 χρόνια)

α/α	Έργο/Σχολείο	Πλαίσιο	Είσοδοι	Διαδικασίες	Αποτελέσματα	Βιωσιμότητα
8	<p>Δημιουργία σχολικού εγχειρίδιου τοπικής ιστορίας</p> <p>Σύμπραξη σχολείων Ν. Σερρών</p> <p>Πειραματικό ΔΣ Σερρών, ΔΣ Στρομονικού, 14ο ΔΣ Σερρών, Μουσικό Σχολείο Σερρών, ΔΣ Δημητρίτσιου</p>	<p>Συγγραφή εγχειριδίου τοπικής ιστορίας του νομού Σερρών</p> <p>Σύνδεση τοπικής και εθνικής ιστορίας</p>	<p>10 εκπαιδευτικοί από 5 σχολεία</p> <p>Συνεργασία με τοπικούς φορείς</p> <p>Χρηματοδότηση της έκδοσης από τη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Σερρών</p>	<p>Μεθοδολογικές προσεγγίσεις της σύγχρονης Διδακτικής της Ιστορίας</p> <p>Βιωματικές και διαθεματικές προσεγγίσεις</p> <p>Αξιοποίηση πηγών και ΤΠΕ</p>	<p>Εγχειρίδιο τοπικής Ιστορίας Σερρών</p> <p>Εμπλουτισμένο με παραπομπές σε πηγές υλικού στο Διαδίκτυο</p>	Δεν υπάρχει
9	<p>“Μαθαίνουμε πώς να μαθαίνουμε” - Ταινία μικρού μήκους</p> <p>ΔΣ Κολεγίου ΔΕΛΑΣΑΛ Θεσσαλονίκης</p>	<p>Οπτικοακουστικός γραμματισμός</p> <p>Εξοικείωση με τη γλώσσα της κινηματογραφικής αφήγησης</p> <p>Προσωπική, κοινωνική, πολιτισμική και θεατρική αγωγή</p>	<p>20 μαθητές Στ΄ τάξης</p> <p>4 εκπαιδευτικοί</p> <p>2 γονείς</p> <p>Διάρκεια: 6 εβδομάδες</p>	<p>Βιωματικές δραστηριότητες, καταιγισμός ιδεών, συμμετοχή σε ομάδες εργασίας, εξοικείωση με μεθόδους και τεχνικές κινηματογράφου</p> <p>Αξιοποίηση ΤΠΕ</p>	<p>Δημιουργία ταινίας μικρού μήκους</p> <p>Συμμετοχή στο διαγωνισμό ταινιών μικρού μήκους της Ελληνικής Τηλεόρασης</p>	Ένταξη στη στρατηγική του σχολείου για εκπαιδευτικές καινοτομίες
10	<p>Το κοριτσάκι με τα σπέρτα του Χανς Κρ. Αντερσεν</p> <p>3ο ΔΣ Σάμου</p>	<p>Προετοιμασία και παρουσίαση καλλιτεχνικού δρώμενου</p> <p>Ανάπτυξη γνώσεων θεάτρου και χορού</p>	<p>1 εκπαιδευτικός, συνεργασία όλων των εκπαιδευτικών και μαθητών</p> <p>εμπλοκή του συλλόγου γονέων (χορηγοί)</p>	<p>Βιωματική προσέγγιση, καλλιτεχνική έκφραση</p> <p>Ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας μεταξύ των μαθητών</p>	<p>Θεατρική παράσταση, χοροδράμα</p> <p>Σύνδεση με την τοπική κοινωνία</p> <p>Προβολή δράσης από την τοπική τηλεόραση</p>	Δεν υπάρχει

α/α	Έργο/Σχολείο	Πλαίσιο	Είσοδοι	Διαδικασίες	Αποτελέσματα	Βιωσιμότητα
11	Η ΦΥΣΗ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΑΣ 23ο ΔΣ Ηρακλείου Κρήτης	Οικοδόμηση γνώσεων για το φυσικό περιβάλλον και την προστασία του Διαθεματικότητα Μελέτη περιβάλλοντος, περιβαλλοντική εκπαίδευση Ευέλικτη ζώνη	34 μαθητές Δ΄ τάξης 2 εκπαιδευτικοί Συνεργασία με Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης και την υπεύθυνη περιβαλλοντικής εκπαίδευσης	Σχέδιο εργασίας (project), βιωματική προσέγγιση, ομαδοσυνεργατική και ανακαλυπτική μάθηση Επίλυση προβλήματος Παρατήρηση των οικοσυστημάτων Χώροι Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Κρήτης Χρήση ΤΠΕ	Παρουσίαση της δράσης και της εργασίας Κατασκευές και παζλ	Δεν υπάρχει
12	Ο Λοιζος στο παιδικό τραγούδι ΔΣ Συκαμίνου	Τα παιδικά τραγούδια του Μάνου Λοιζου αποτέλεσαν το ερέθισμα για τη σύνδεση διαφόρων αντικειμένων με την μουσική Διαθεματικότητα, σύνδεση με το ΠΣ Γλώσσα, Μαθηματικά, Μουσική Αγωγή	Μαθητές Α΄ τάξης 1 εκπαιδευτικός Συνεργασία με τον εκπαιδευτικό της φυσικής αγωγής Διάρκεια: 4 μήνες	Βιωματικές προσεγγίσεις Μουσική καλλιέργεια, μελέτη στίχων, γνωριμία με μουσικά όργανα, εξοικείωση με το ρυθμό Μαθηματικές έννοιες εμπλουτισμός λεξιλογίου, εκφορά λόγου, μελέτη κοινωνικών και φυσικών φαινομένων	Ανάπτυξη λόγου και δημιουργικότητας των μαθητών Η δράση παρουσιάστηκε ως δειγματική διδασκαλία σε άλλους εκπαιδευτικούς	Δεν υπάρχει
13	Όταν τα σκουπίδια γίνονται στολίδια 13ο ΔΣ Ξάνθης	Διαχείριση και αξιοποίηση ανακυκλώσιμων υλικών στο σχολείο Διαθεματικότητα Περιβαλλοντική εκπαίδευση Ευέλικτη ζώνη	Συμμετοχή όλων των μαθητών και των εκπαιδευτικών του σχολείου Συνεργασία με την τοπική κοινωνία	Ενεργητική μάθηση, βιωματική προσέγγιση Χρήση ΤΠΕ (αναζήτηση πληροφοριών)	Ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης, βελτίωση σχέσεων Βελτίωση του εξωτερικού και εσωτερικού χώρου του σχολείου με ανακυκλώσιμα υλικά	Δεν υπάρχει

α/α	Έργο/Σχολείο	Πλαίσιο	Είσοδοι	Διαδικασίες	Αποτελέσματα	Βιωσιμότητα
14	Μικροί ποιητές με μεγάλα οράματα 4ο ΔΣ Αιγάλεω	Δημιουργία ποιητικής γραφής Γλώσσα Αισθητική Αγωγή, θεατρικό παιχνίδι Ευέλικτη ζώνη	18 μαθητές Ε' τάξης 1 εκπαιδευτικός Διάρκεια: 6 μήνες	Αυθεντική έκφραση προσωπικού ποιητικού λόγου Δραματοποίηση, παιχνίδι, ομαδοσυνεργατική διδασκαλία	Εμπλοκή όλων των μαθητών στην ποίηση Έκδοση Ποιητικής Ανθολογίας του σχολείου με 112 ποιήματα μαθητών	Δεν υπάρχει
15	Η ζωή κυλά και κατρακυλά 13ο ΔΣ Χανίων	Ευαισθητοποίηση των μαθητών απέναντι στα άτομα με αναπηρία Διαθεματικότητα Γλώσσα, μελέτη περιβάλλοντος θεατρική αγωγή, εικαστικά Ευέλικτη ζώνη	22 μαθητές Β' τάξης 1 εκπαιδευτικός Συνεργασία με το 2ο Ειδικό Σχολείο Χανίων και την ΕΛΕΠΑΠ εμπλοκή ειδικών επιστημόνων (ψυχολόγος, κοινωνιολόγος)	Βιωματικές προσεγγίσεις, ανακαλυπτική μάθηση, ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, καλλιέργεια ενσυναίσθησης Χρήση ΤΠΕ	Κατασκευή αφίσας, σύνθεση τραγουδιού, χειροτεχνίες Αδελφοποίηση με το ειδικό σχολείο Χανίων Άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινωνία	Δεν υπάρχει
16	Σχολικό ιστολόγιο «Τα Ουρανοποιημάτια» ΔΣ Κοσκινού Ρόδου	Δημιουργία ιστολογίου για τις δράσεις και τα διαθεματικά σχέδια εργασίας της τάξης Διαθεματικότητα Πληροφορική, Γλώσσα, Μουσική Ευέλικτη ζώνη	17 μαθητές Στ' τάξης 1 εκπαιδευτικός Συνεργασία με εκπαιδευτικό μουσικής Διάρκεια: σχολικό έτος Εξοπλισμός του εκπαιδευτικού (Η/Υ, κάμερες, μουσικά όργανα)	Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία-μάθηση, δημιουργικότητα μαθητών Ψηφιακός γραμματισμός, χρήση ΤΠΕ Άνοιγμα του σχολείου στην εκπαιδευτική κοινότητα και στην κοινωνία	Παραγωγή αυθεντικών έργων (κείμενα, αρχεία ήχου, εικόνας, ψηφιακό πολυτετράδιο Ανάπτυξη σχολικού ιστολογίου	Συνεχής υλοποίηση της δράσης τα τρία τελευταία χρόνια Δεν υπήρξε ενδιαφέρον για διάχυση της δράσης στο σχολείο

α/α	Έργο/Σχολείο	Πλαίσιο	Είσοδοι	Διαδικασίες	Αποτελέσματα	Βιωσιμότητα
17	Πρόγραμμα φιλαναγνωσίας “τα μαγικά μαξιλάρια” του Ευγένιου Τριβιζά 53ο ΔΣ Πειραιά	Ανάπτυξη της φιλαναγνωσίας Διαθεματικότητα Γλώσσα, Αγγλικά, μουσική, θέατρο, εικαστικά Ευέλικτη ζώνη	Μαθητές Ε΄ τάξης 1 εκπαιδευτικός Συνεργασία δύο εκπαιδευτικών (αγγλικών, φυσικής αγωγής)	Εξοικείωση με το βιωματικό λόγο και τα γλωσσικά μέσα των λογοτεχνημάτων Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία-μάθηση, βιωματική προσέγγιση, δημιουργική έκφραση, ανάπτυξη κριτικής σκέψης	Ενίσχυση φιλαναγνωσίας Δημιουργία κόμικ, αφίσας, κολλάζ Δραματοποίηση, εικαστική απόδοση λογοτεχνικού κειμένου	
18	Δημιουργία Χαϊκού και Λίμερικ 3ο ΔΣ Ναυπλίου	Ανάπτυξη φιλαναγνωσίας Δημιουργία ποιητικής συλλογής από τους μαθητές Γλώσσα, Γεωγραφία Γνωριμία με άλλους πολιτισμούς	17 μαθητές Στ΄ τάξης 1 εκπαιδευτικός Διάρκεια: 6 διδακτικές ώρες Εμπλοκή άλλων προσώπων (συγγραφέας), συνεργασία εκπαιδευτικών	Ομαδοσυνεργατική μάθηση, βιωματική προσέγγιση, δημιουργική έκφραση, Χρήση ΤΠΕ	Εξοικείωση με την ποίηση και τη λογοτεχνία Δημιουργία ποιητικής συλλογής, εικονογραφημένης από τους μαθητές	Προώθηση καινοτόμων έργων από το σχολείο π.χ. πρόγραμμα Teachers4Europe Επανάληψη μέρους της δράσης την επόμενη χρονιά
19	Διαφήμιση - Τηλεόραση - Κινηματογράφος ΔΣ Κατοικά Ιωαννίνων	Οπτικοακουστικός γραμματισμός Διαθεματικότητα Γλώσσα, μαθηματικά, εικαστικά, θεατρική αγωγή, πληροφορική	1 εκπαιδευτικός Συνεργασία με φορείς και ειδικούς (σύλλογος γονέων, τοπική τηλεόραση, σκηνοθέτης, ηθοποιοί)	Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, βιωματικές προσεγγίσεις, δημιουργικότητα, Παραγωγή αυθεντικού έργου (σενάριο, ταινία) Χρήση ΤΠΕ	Δημιουργία ταινίας μικρού μήκους, έκθεση των εργασιών στο σχολείο Συμμετοχή σε διαγωνισμό ταινιών μικρού μήκους	

α/α	Έργο/Σχολείο	Πλαίσιο	Είσοδοι	Διαδικασίες	Αποτελέσματα	Βιωσιμότητα
20	Εκπαίδευση μέσα από τον κινηματογράφο: Το παράδειγμα του δραματοποιημένου ντοκιμαντέρ «Λουλούδια σπασμένα» ΔΣ Αρμένων Ρεθύμνου	Δημιουργία ταινίας μικρού μήκους Οπτικοακουστικός γραμματισμός Διαθεματικότητα Ιστορία, Γλώσσα, Μελέτη Περιβάλλοντος	28 μαθητές Α', Δ' και ΣΤ' τάξεων 3 εκπαιδευτικοί Συμμετοχή ειδικών (αρχαιολόγοι, μουσικός, μοντέρ) Διάρκεια: 4 μήνες	Ερευνητική, βιωματική προσέγγιση, δημιουργική έκφραση, πολιτισμική ανάπτυξη, κοινωνικότητα Χρήση ΤΠΕ Εξοικείωση με τη γλώσσα και τις τεχνικές του κινηματογράφου	Παραγωγή αυθεντικού έργου συγγραφή σεναρίου, ταινία μικρού μήκους Άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία	
21	Τα ζώα του Τόπου μου 5ο Ολοήμερο ΔΣ Βέροιας	Ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης Διαθεματικότητα Μελέτη Περιβάλλοντος, Γλώσσα, Εικαστικά	24 μαθητές Α' τάξης 2 εκπαιδευτικοί Εργαστήριο Πληροφορικής, Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Συνεργασία φορέων (ΚΠΕ, ορνιθολογική εταιρεία)	Σχέδιο εργασίας (project), βιωματική προσέγγιση, συνεργασία, καταγισμός ιδεών, δημιουργική έκφραση Χρήση ΤΠΕ (παρουσίαση, αναζήτηση πληροφοριών) Δραστηριότητες: κατασκευές, βιωματική διδασκαλία παιχνιδιών και τραγουδιών με πρωταγωνιστές ζώα	Δημιουργία παρουσίασης	Υπάρχει πολιτική προώθησης καινοτόμων δράσεων στο σχολείο
22	Πράκτορες του πλανήτη Α'-Β' ΔΣ Εκπαιδευτικού Ομίλου Ανατόλια	Ευαισθητοποίηση και κατανόηση περιβαλλοντικών ζητημάτων Διαθεματικότητα Μελέτη Περιβάλλοντος, Γλώσσα, Φυσικές Επιστήμες, Αγγλικά, Εικαστικά	Μαθητές Γ' και Στ' τάξεων 1 εκπαιδευτικός Διάρκεια: 4 χρόνια Συνεργασία με τη ΜΚΟ "Πράκτορες του Πλανήτη"	Σχέδιο εργασίας (project) Βιωματικές, διερευνητικές και ομαδοσυνεργατικές δραστηριότητες (έρευνα, πείραμα, παιχνίδι, υιοθέτηση ρόλων) Χρήση ΤΠΕ-Διαδικτύου Πλατφόρμα Moodle, διαδραστικοί πίνακες, υλικά για πειράματα	Ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης Δράσεις στο τοπικό περιβάλλον (καθαρισμός ακτής, δενδροφύτευση, κομποστοποίηση, ανακύκλωση)	Ένταξη της δράσης στη στρατηγική του σχολείου για εκπαιδευτικές καινοτομίες

E2: *“Το θέμα απασχολούσε την τοπική κοινωνία, ήταν επίκαιρο. Αναδόθηκε μέσα από τα βιώματα των παιδιών, καθώς λίγο καιρό πριν είχε γεμίσει το ποτάμι νεκρά ψάρια...”*

E5: *“Μου δόθηκε μια τάξη που δεν ήθελε κανείς, γιατί υπήρχε ένα παιδί με νοητική υστέρηση, που συνοδεύταν στην τάξη από συνοδό και δημιουργούσε πολλά προβλήματα. Δεν το ήθελαν ούτε οι συμμαθητές ούτε οι δάσκαλοι ούτε οι γονείς των μαθητών... Η δασκάλα της ΣΤ' μαζί με τη διευθύντρια μου πρότειναν να κάνουμε ένα πρόγραμμα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Συμφώνησα περισσότερο από περιέργεια αν θα μπορούσα να τα καταφέρω...”*

Η εκπαιδευτικός E7 υλοποιεί κάθε χρόνο ένα πρόγραμμα στα πλαίσια της δράσης Teachers4Europe.

E7: *“Το θέμα το επέλεξα να έχει ευρωπαϊκή διάσταση. Ήθελα να ευαισθητοποιήσω τα παιδιά με την κοινωνική, πολιτική και ανθρωπιστική διάσταση, παρά να ασχοληθούν με ένα συνηθισμένο θέμα”.*

Σε δεκαοκτώ (18) έργα τα προς μελέτη αντικείμενα φαίνεται να επεκτείνονται πέρα από τα αυστηρά όρια μιας γνωστικής περιοχής και να ακολουθούνται διαθεματικές προσεγγίσεις με την οριζόντια διασύνδεση διαφόρων αντικειμένων του Προγράμματος Σπουδών, όπως η Γλώσσα, τα Μαθηματικά, οι Φυσικές Επιστήμες, η Ιστορία, η Μουσική, τα Εικαστικά και η Θεατρική Αγωγή. Οκτώ (8) έργα εντάχθηκαν και υλοποιήθηκαν στο πρόγραμμα της Ευέλικτης Ζώνης. Στις περισσότερες περιπτώσεις ακολουθήθηκαν ανοιχτές και διαθεματικές προσεγγίσεις συμβάλλοντας στον εμπλουτισμό του Προγράμματος Σπουδών και στη σύνδεση της σχολικής γνώσης με τα ενδιαφέροντα των μαθητών και με καταστάσεις της καθημερινής ζωής. Επτά (7) έργα εντάχθηκαν στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση. Ακολούθησαν τη μέθοδο του σχεδίου εργασίας (project) και διερευνητικές προσεγγίσεις, με στόχο τη σύνδεση με τις φυσικές, τις ανθρωπιστικές και τις κοινωνικοοικονομικές επιστήμες. Σε κάποιες περιπτώσεις, αναφέρεται συνδυασμός μεθόδων και προσεγγίσεων, όπως επίλυση προβλήματος, έρευνα-μελέτη πεδίου, χαρτογράφηση ιδεών κ.α.

Τέσσερα (4) έργα είχαν ως στόχο τη σύνδεση του σχολείου με τη σύγχρονη κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα. Υιοθετώντας μεθόδους ενεργητικής και βιωματικής μάθησης, διαπραγματεύθηκαν από πολλαπλές πτυχές θέματα που σχετίζονται με τη διαφορετικότητα και την ισότητα, τα άτομα με αναπηρία και την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής ιδέας. Στόχος ήταν οι μαθητές να αποκτήσουν γνώσεις, να αναπτύξουν δεξιότητες και να υιοθετήσουν θετικές στάσεις και συμπεριφορές. Τέσσερα (4) έργα έδωσαν έμφαση στην φιλαναγνώσια και στην εμπλοκή των μαθητών στην παραγωγή λόγου και ποίησης. Επίσης, ένα έργο είχε ως αντικείμενο τη διδασκαλία και υλοποίηση μιας θεατρικής παράστασης (χορόδραμα). Τέσσερα (4) έργα είχαν ως αντικείμενο τον οπτικοακουστικό γραμματισμό και το τελικό προϊόν ήταν η δημιουργία ταινίας μικρού μήκους.

Τέλος, δύο έργα φαίνεται να είναι αποτέλεσμα της ατομικής εργασίας ή/και συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών. Το ένα υλοποιήθηκε στο πλαίσιο μιας δειγματικής διδασκαλίας και το άλλο αφορά στην ανάπτυξη ενός βιβλίου τοπικής ιστορίας από ομάδα εκπαιδευτικών.

Στα περισσότερα έργα καταγράφεται συστηματική χρήση του Διαδικτύου και διαφόρων εργαλείων ΤΠΕ (κειμενογράφος, παρουσιάσεις, λογισμικό εννοιολογικής χαρτογράφησης, λογισμικό δημιουργίας κόμικ και αφίσας κ.λπ.). Η εμπλοκή των μαθητών στη δημιουργία ψηφιακού υλικού, με τη βοήθεια και υποστήριξη των εκπαιδευτικών, είχε ως στόχο την ενίσχυση των δεξιοτήτων ψηφιακού γραμματισμού. Σε τρία (3) έργα αναπτύχθηκε ιστολόγιο της τάξης, όπου παρουσιάζονται οι δράσεις και οι δραστηριότητες-έργα των μαθητών.

Είσοδοι

Η ανάλυσή μας έδειξε ότι 11 από τα 22 έργα υλοποιήθηκαν μετά από ατομική πρωτοβουλία ενός εκπαιδευτικού ενώ δεν υπάρχει κάποια μορφή συνεργασίας με άλλους εκπαιδευτικούς του σχολείου. Σε πέντε (5) έργα συμμετείχαν περισσότεροι εκπαιδευτικοί από το σχολείο. Φαίνεται ότι ο ατομικός χαρακτήρας της διδασκαλίας, που είναι κυρίαρχος στο ελληνικό σχολείο, δεν διαμορφώνει κλίμα συνεργασίας, υποστήριξης και αμοιβαίας εμπιστοσύνης που να επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να μοιράζονται εμπειρίες και να υλοποιούν εκπαιδευτικές δράσεις από κοινού.

Στην πλειονότητα των έργων (19), συμμετείχε ένας μικρός αριθμός μαθητών (20-30), συνήθως ενός τμήματος ή μιας τάξης. Μόνο τρία από τα έργα που μελετήθηκαν απευθύνθηκαν στο σύνολο των μαθητών του σχολείου.

Έξι (6) έργα υλοποιήθηκαν σε συνεργασία με άλλα σχολεία του εσωτερικού ή του εξωτερικού (ανταλλαγή εμπειριών και εκπαιδευτικού υλικού, σχεδιασμός και συνδιοργάνωση εκπαιδευτικής δράσης κ.α.). Επίσης, τα έργα αυτά συνδυάστηκαν με πρωτοβουλίες εθελοντικών δράσεων ή συμμετοχή σε προγράμματα μεγαλύτερου εύρους (ευρωπαϊκά, όμιλοι ενδιαφερόντων, συνεργασία με μη κυβερνητικές οργανώσεις).

E18: *“Στο σχολείο εδώ και αρκετά χρόνια οι συνάδελφοι κάνουν πολλά πράγματα είτε μέσα στα μαθήματα είτε παράλληλες δραστηριότητες. Εγώ είμαι μέλος στο Teachers4Europe και φέτος δημιουργώ με τους μαθητές ένα παραμύθι με θέμα τη διαφορετικότητα.”*

E7: *“Ήρθαμε σε επαφή με τη UNICEF Ελλάδα, πήγαμε στην πόλη, βρήκαμε ανθρώπους που συμμετέχουν σε τέσσερις ΜΚ, πήραμε συνεντεύξεις ...”*

E2: *“Το βιβλίο των Αγγλικών της Δ' τάξης παροτρύνει τους μαθητές να μπουν σε ειδικά site και να βρουν 'penfriends'. Αποφασίσαμε να συνεργαστούμε με ένα σχολείο της Κένυα. Τα παιδιά άρχισαν να αλληλογραφούν με τη δική μου βοήθεια...”*

Σε δεκαπέντε (15) έργα φαίνεται να υπάρχει συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες, επαγγελματίες ή πολίτες από την περιοχή. Στα έργα αυτά καταγράφεται άνοιγμα της τάξης ή/και όλης της σχολικής μονάδας προς την τοπική και την ευρύτερη κοινωνία.

E1: *“Καλέσαμε τον ΦΔ, καθηγητή της Αρχιτεκτονικής στο ΑΠΘ, να μας μιλήσει για τα έργα αυτά ... Καλέσαμε τον ΣΤ, καθηγητή της Ιατρικής, ο οποίος είναι Κενυάτης και μίλησε για τον ρατσισμό και τη διαφορετικότητα...”*

E18: *“Καλέσαμε στην τάξη μια φοιτήτρια από το Τμήμα Μουσικολογίας, που γνωρίζει Ιαπωνικά. Ήρθε ντυμένη με κιμονό και μίλησε στα παιδιά για την ιαπωνική κουλτούρα. Έγραψε τα ονόματά τους με ιδεογράμματα ...”*

E7: *“Ήρθε ο παπάς της ενορίας στην τάξη και μίλησε στα παιδιά ... Πήγαμε στο κοινωνικό φαρμακείο και τα παιδιά πήραν συνεντεύξεις, στην εκκλησία και μίλησαν με τις κορίες που μαγειρεύουν για το συσσίτιο”.*

Ο ρόλος του διευθυντή του σχολείου είναι σημαντικός για την υποστήριξη και επιτυχή υλοποίηση καινοτόμων δράσεων. Όταν είναι υποστηρικτικός και εμπνευστικός, διευκολύνει και προωθεί τις πρωτοβουλίες και τις επιλογές των εκπαιδευτικών. Σε μία περίπτωση, η διευθύντρια ήταν η υπεύθυνη εκπαιδευτικός-συντονίστρια του έργου, ενώ σε μία άλλη συμμετείχε στην ομάδα υλοποίησης του έργου.

E2: *“Είχαμε καλή διευθύντρια που προωθούσε τις εκπαιδευτικές δράσεις. Όταν ο διευθυντής δίνει συμβουλές, βοηθά εμπράκτως, ενδιαφέρεται και εμπλέκεται θετικά, ευθαρρύνει τους εκπαιδευτικούς στο έργο τους.”*

E18: *“Με ενθάρρυνε ένας συνάδελφος και η διευθύντρια. Ίσως η διευθύντρια ασχολείται, περισσότερο από άλλους διευθυντές, και προωθεί τις καινοτόμες δράσεις. Υπάρχει μια κουλτούρα στο σχολείο για ενασχόληση με καινοτόμες δράσεις.”*

Είναι γεγονός ότι η υλοποίηση επιτυχημένων καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων απαιτεί από τους εκπαιδευτικούς να αναπτύξουν ποικίλες δεξιότητες. Για παράδειγμα, ικανότητες διάγνωσης των αναγκών και δυσκολιών των μαθητών, ικανότητες σχεδιασμού ανοιχτών, διαθεματικών και δυναμικά εξελισσόμενων ή προσαρμόσιμων πρακτικών, αξιοποίησης των ΤΠΕ ώστε να υποστηρίξουν διερευνητικές και συνεργατικές δραστηριότητες, δεξιότητες ένταξης και διάχυσης των καινοτόμων δράσεων στο ευρύτερο πρόγραμμα σπουδών, ικανότητες επικοινωνίας ιδεών με εξωτερικούς συντελεστές (γονείς, ειδικούς επιστήμονες, κοινωνικούς εταίρους) κ.α. Από τις συνεντεύξεις αναδείχθηκε ότι έξι (6) εκπαιδευτικοί που υλοποίησαν τα βραβευμένα έργα είχαν επιμορφωθεί σχετικά με τα σχέδια εργασίας και τις καινοτόμες-βιωματικές εκπαιδευτικές προσεγγίσεις. Τρεις εκπαιδευτικοί ήταν κάτοχοι και μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών.

Η συνεργασία μεταξύ του σχολείου και του συλλόγου γονέων συνέβαλε, σε κάποιες περιπτώσεις, στην ενθάρρυνση των συμμετεχόντων και στην καλύτερη υλοποίηση της δράσης. Αναφέρθηκε η χρηματοδότηση και η διευκόλυνση υλοποίησης κάποιας επιμέρους δραστηριότητας στο πλαίσιο του έργου (π.χ. παράσταση, προώθηση του παραχθέντος υλικού κ.λπ.).

E4: *“Οι γονείς ήταν πάρα πολύ θετικοί. Ενημερώνουμε για τις δράσεις του σχολείου και αναλαμβάνουν κάτι που τους αναλογεί: υποστήριξη, βοήθεια, την προσωπική τους παρουσία, κάποια βοήθεια στο σπίτι... Διοργανώνουν παζάρια, συγκεντρώνουν χρήματα και αποφασίζουμε πώς θα τα χρησιμοποιήσουμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο για τα παιδιά τους.”*

E2: *“Οι γονείς δεν εκφράστηκαν ούτε θετικά ούτε αρνητικά. Ούτε στην παρουσίαση πήραν μέρος ούτε στη βράβευση, στο τέλος. Δυστυχώς δεν έδωσε κανείς σημασία ούτε η τοπική κοινωνία, παρόλο που το σχολείο προώθησε τη δράση στον τοπικό τύπο.”*

E5: *“Οι γονείς πήραν τελευταίο είδηση τι γινόταν, δεν έδωσαν τόση σημασία στο έργο μας. Στο τέλος της χρονιάς τους έδωσα ένα CD, όπου ήταν περασμένο το βιβλίο... Όταν αργότερα συνάντησα κάποιους γονείς και τους ρώτησα πώς σας φάνηκε το βιβλίο, άλλοι απάντησαν ότι ήταν πολύ ωραίο και άλλοι ότι δεν το έχουν δει καθόλου. Απογοητεύτηκα! Ήταν κρίμα για τη δουλειά... να γίνεται τόση δουλειά από τα παιδιά τους και να μη δίνουν αξία οι γονείς.”*

Σε όλα τα έργα αξιοποιήθηκαν τα μέσα, ο τεχνολογικός εξοπλισμός (εργαστήριο υπολογιστών, κάμερα κ.λπ.) και οι χώροι που διέθεταν οι σχολικές μονάδες. Πολλά έργα υλοποιήθηκαν σχετικά εύκολα, καθώς δεν απαιτούσαν ειδικό εξοπλισμό και τεχνολογίες, εξειδικευμένες γνώσεις από τους εμπλεκόμενους (μαθητές και εκπαιδευτικούς) ή μετακινήσεις από το χώρο του σχολείου, οι οποίες είναι χρονοβόρες και δαπανηρές. Σε οκτώ περιπτώσεις, όπου οι σχολικές υποδομές ήταν περιορισμένες ή ελλιπείς, χρησιμοποιήθηκαν μέσα και συσκευές που διέθεσαν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί ή παραχωρήθηκαν από άλλους συνεργαζόμενους φορείς (π.χ. σύλλογος γονέων, κέντρο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης).

E2: *“Οι υποδομές του σχολείου δεν ήταν επαρκείς. Η σύνδεση με το Διαδίκτυο ήταν αργή αναλογούσε ένας υπολογιστής σε τρία παιδιά ... τα παιδιά ήταν στοιβαγμένα, εκνευρίζονταν... Χρειάζεται αναβάθμιση του εξοπλισμού ... Παρ’ όλα αυτά, αν θέλεις να το κάνεις, το κάνεις.”*

E16: *“Χρειάζεται να βρεθούν πόροι για τις δράσεις. Από άποψη προσωπικού χρόνου δεν το μετρώ. Χρειάζεται δουλειά και τα απογεύματα, αυτό που πρέπει να γίνει, θα γίνει... Τρέξαμε ως κοινότητα με κουπόνια, επενδύθηκε ένα ποσό από το σύλλογο γονέων και φτιάξαμε μια βιβλιοθήκη-ταινιοθήκη.”*

Σε δύο έργα, σχετικά με την παραγωγή ψηφιακής ταινίας, απαιτήθηκε ειδικός εξοπλισμός υψηλού κόστους και τεχνική εξειδίκευση του εκπαιδευτικού. Οι απαιτήσεις αυτές καθιστούν δύσκολη τη μεταφορά και επανάληψη του έργου στο ευρύτερο σχολικό πλαίσιο.

Διαδικασίες

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα καινοτόμα στοιχεία των παιδαγωγικών πρακτικών που έχουν καταγραφεί στην ανάλυσή μας. Τα σχέδια έρευνας (projects) και η ομαδοσυνεργατική μάθηση αποτέλεσαν τις πιο δημοφιλείς μορφές μεταξύ των δράσεων. Οι ομαδικές και συνεργατικές δραστηριότητες είχαν ως στόχο στην παραγωγή ενός τελικού προϊόντος, το οποίο αξιολογήθηκε από τα μέλη της ομάδας και παρουσιάστηκε στην τάξη, στο σχολείο ή/και στην τοπική κοινωνία. Τα παρακάτω αποσπάσματα δίνουν, ενδεικτικά, περισσότερα στοιχεία για την υλοποίηση των δράσεων:

E2: *“Ακολουθήσαμε τη μέθοδο project. Οι μαθητές χωρίστηκαν σε ομάδες (ποίηση, ζωγραφική, θέατρο, μουσική)... Στη γ' φάση οι μαθητές έγραψαν αγγλικά μικρά ποιήματα στα, με ομοιοκαταληξία, για το παιδί που αλληλογραφούσαν, στηριζόμενα στις πληροφορίες που είχαν συγκεντρώσει μέσα από τα γράμματά τους...”*

E7: *“Τα παιδιά δούλεψαν σε ομάδες, έψαξαν στο Διαδίκτυο, βρήκαν και επεξεργάστηκαν υλικό για τις ΜΚΟ... Πήγαμε στην πόλη, βρήκαμε ανθρώπους που συμμετέχουν σε ΜΚΟ, πήραμε συνεντεύξεις ... Αυτό που βοήθησε ήταν η βιωματική δράση. Αν δεν βιώσεις κάτι δεν το πιστεύεις. Ακόμη και διαχείριση σύγκρουσης κάναμε, κάτι που ήταν πολύ σημαντικό για τη συνοχή της ομάδας”.*

E4: *“Τα παιδιά λειτούργησαν στην τάξη με τα καπέλα (six thinking hats), με ενσυναίσθηση. Το κάθε παιδί προσπαθούσε να μνησθεί στο χαρακτήρα του καπέλου. Ανάλογα με το ποιο καπέλο είχε στο κεφάλι του, ήταν ο δυνατός ή ο αδύνατος τύπος της τάξης. Είχαμε μια τρομερή εναλλαγή ρόλων, με αποτέλεσμα να ανατρέψουμε την εικόνα της τάξης. Έτσι, ήρθε σιγά σιγά μια ισορροπία ... Ήταν μια 100% ομαδοσυνεργατική διαδικασία”.*

Συνολικά, υλοποιήθηκαν δεκαοκτώ (18) έργα με τη μορφή σχεδίου έρευνας, τα οποία ήταν συνήθως μακράς διάρκειας (από 10 διδακτικές ώρες μέχρι ολόκληρο το σχολικό έτος). Η αποτίμηση των έργων έδειξε ότι παρείχαν στους μαθητές αυξημένες ευκαιρίες και δυνατότητες α) να αναπτύξουν ένα ευρύ φάσμα γνώσεων και δεξιοτήτων και β) να ενισχύσουν τις σχέσεις συνεργασίας και αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ τους.

Σε έντεκα (11) έργα αναφέρονται διερευνητικές πρακτικές και προσεγγίσεις που βασίζονται στην αναζήτηση πληροφοριών (κυρίως από πηγές στο Διαδίκτυο), στον πειραματισμό και στην επίλυση προβλήματος μέσω διαδικασιών έρευνας, συλλογής, ταξινόμησης, συσχέτισης δεδομένων, ερμηνείας αποτελεσμάτων και εξαγωγής συμπερασμάτων. Σε τέσσερα έργα δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη μέθοδο επίλυσης προβλήματος με στόχο οι μαθητές να εμπλακούν σε διαδικασίες διερεύνησης και ανάπτυξης της κριτικής σκέψης. Οι μαθητές μυήθηκαν στην επιστημονική μεθοδολογία, χρησιμοποίησαν ποικίλων εργαλεία και συνεργάστηκαν με άλλους συμμαθητές για την επίλυση προβλημάτων που συνδέουν το περιεχόμενο της σχολικής γνώσης με την καθημερινή ζωή.

Σε τέσσερα (4) έργα χρησιμοποιήθηκε το εκπαιδευτικό παιχνίδι ως συμπληρωματική δραστηριότητα, με στόχο να ενισχύσει το κίνητρο των μαθητών για συμμετοχή, να αναπτυχθεί ένα διαφορετικό πλαίσιο αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας, να σπάσουν κοινωνικά και πολιτισμικά στεγανά συμβάλλοντας στην προσωπική ανάπτυξη και στη βελτίωση της αυτοεκτίμησης όλων των μαθητών.

Ο ρόλος των ΤΠΕ σε όλα βραβευμένα έργα ήταν σημαντικός και αναφέρεται σε όλα σχεδόν τα έργα, παρότι δεν παρέχονται λεπτομερή στοιχεία σχετικά με τους τρόπους αξιοποίησης στη δράση, σε ποιο βαθμό και πώς χρησιμοποιήθηκαν από τους εκπαιδευτικούς και από

τους μαθητές. Σε έντεκα (11) έργα αναφέρεται ότι οι μαθητές ενεπλάκησαν σε διαδικασίες αναζήτησης και συλλογής πληροφοριών και οπτικοακουστικού υλικού μέσω του Διαδικτύου. Σε τρεις (3) περιπτώσεις οι μαθητές υλοποίησαν συνθετικές εργασίες και δημιούργησαν ψηφιακό υλικό (κείμενα, παρουσιάσεις, εννοιολογικοί χάρτες, κόμικ). Επίσης, αναφέρεται η ανάπτυξη τριών εκπαιδευτικών ιστολογίων και η χρήση της πλατφόρμας Moodle σε ένα έργο. Σε δύο (2) έργα αναφέρεται η χρήση ΤΠΕ από τον εκπαιδευτικό για την δημιουργία παρουσιάσεων και την προετοιμασία-υποστήριξη του έργου.

Αποτελέσματα

Σε είκοσι (20) έργα αναφέρονται συγκεκριμένα παραγόμενα προϊόντα και συνεργατικές δημιουργίες των μαθητών ενώ σε δύο έργα το τελικό παραδοτέο ήταν εκπαιδευτικό υλικό που δημιούργησαν οι εκπαιδευτικοί. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι μαθητές έχουν δημιουργήσει πρωτότυπα έργα, σε ψηφιακή ή/και έντυπη μορφή, όπως φυλλάδια, συλλογές, παρουσιάσεις, αφίσες, κόμικ κ.α. Επίσης, έχουν παραχθεί με τη συμμετοχή των μαθητών ταινίες μικρού μήκους και ιστολόγια. Σε μερικές περιπτώσεις το έργο περιλαμβάνει επίσης δρώμενα, παραστάσεις, σχολικές εκδηλώσεις, περιβαλλοντικές δράσεις (π.χ. δενδροφύτευση, ανακύκλωση, καθαρισμό ακτής κ.α.).

Η αποτίμηση των έργων είναι θετική ενώ γίνεται αναφορά στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών και στην ικανοποίηση εκπαιδευτικών και μαθητών από τη δράση. Οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν στις συνεντεύξεις τους ότι οι μαθητές ανταποκρίθηκαν θετικά στις νέες εκπαιδευτικές πρακτικές και προσεγγίσεις, οι οποίες απαιτούσαν συμμετοχή, ευθύνη για την ατομική συνεισφορά και συνεργασία με στόχο τη μάθηση. Ενδεικτικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

E2: *“Στην επιτυχία βοήθησε η μορφή παραμυθιού που είχε το έργο. Το είδαν σαν παιχνίδι και όχι σαν μάθημα. .. Η μορφή του παραμυθιού, η εμπλοκή με τις ΤΠΕ, η αμεσότητα του θέματος είχαν αποτέλεσμα. Η διαθεματικότητα και η στοχευμένη αναζήτηση στο Διαδίκτυο επέδρασαν θετικά”.*

E1: *“Κάθε σχολείο πρέπει να ανοίξει την πόρτα του στην καινοτομία και να μην εγκλωβίζει τους μαθητές στα στενά πλαίσια που μάθαμε να δουλεύουμε ως τώρα. Διαπίστωσα ότι και οι μαθητές μας ανταποκρίνονται καλύτερα σε αυτό”.*

E18: *“Με ευχαριστεί, μου αρέσει εμένα να ασχολούμαι. Πρέπει να τολμάμε, αυτό που κάνουμε να το κάνουμε με προσοχή και αγάπη. Ιδέες υπάρχουν πολλές, να τολμήσεις να ξεκινήσεις και τα παιδιά θα σε βοηθήσουν. Μπορείς να βάλεις όποια καινοτομία θέλεις στη δουλειά σου”.*

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα τρία έργα με θέμα την αποδοχή της διαφορετικότητας (π.χ. άτομα με αναπηρία), στα οποία αναφέρθηκαν θετικά αποτελέσματα σχετικά με την επίτευξη των στόχων και την καλλιέργεια στάσεων από τους μαθητές.

E2: *“Πίστευα ότι τα παιδιά είχαν να πάρουν πολλά από αυτήν τη γνωριμία (σχολείο από την Κέννα) και δεν έπεσα έξω...Κατάλαβαν ότι αυτά που μέχρι τώρα θεωρούσαν δεδομένα και αυτονόητα, για κάποια άλλα παιδιά δεν είναι. Η δράση τους έκανε να αλλάξουν στάση και συμπεριφορά σε πολλά πράγματα. Διέδρυνε το συναισθηματικό τους κόσμο, έμαθαν να εκφράζονται μέσω της ποίησης, του θεάτρου, της μουσικής, να λειτουργούν ομαδικά και να σέβονται τον άλλον, τον διαφορετικό”.*

Επίσης, ένα άλλο έργο είχε ως αντικείμενο την παραγωγή πολυτροπικών κειμένων από τους μαθητές ενώ δόθηκε έμφαση στον ψηφιακό γραμματισμό μέσω εκπαιδευτικού ιστολογίου που σχεδιάστηκε από τον εκπαιδευτικό. Οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να εμπλακούν σε δραστηριότητες παραγωγής και κατανόησης διαφορετικών ειδών λόγου και κειμένου, οι οποίες απαιτούν διαφορετικές τεχνικές ανάγνωσης και κατανόησης του συγκεκριμένου πλαισίου, αναπτύσσοντας έτσι δεξιότητες πολυτροπικού γραμματισμού (multi-literacy).

Σε οκτώ (8) έργα δόθηκε έμφαση στη συνεργατική μάθηση, μέσω δραστηριοτήτων που ενέπλεξαν μαθητές διαφορετικών τμημάτων, τάξεων και ηλικιών ή ενεργοποίησαν όλο το σχολείο. Στα έργα αυτά αναπτύχθηκε ισχυρή αλληλεπίδραση, ‘απελευθέρωση’ των μαθητών και ενίσχυση των σχέσεων εντός του σχολείου. Για παράδειγμα, υλικά που προετοιμάστηκαν από μαθητές μιας τάξης για μια άλλη, εργασίες που σχολιάστηκαν ή διορθώθηκαν από τους συμμαθητές τους, επίσκεψη μιας τάξης σε μια άλλη, διακίνηση πληροφοριών, διαμοίραση ικανοτήτων και γνώσεων που έχουν αποκτήσει οι μαθητές εκτός σχολείου κ.λπ.

E18: *“Τα παιδιά οτιδήποτε ξεφεύγει από την σχολική καθημερινότητα, το λένε παιχνίδι. Νομίζω ότι εκεί πρέπει να εστιάσουμε όλοι. Να νιώσουν ότι παίζουν, ότι κάνουν κάτι διαφορετικό...Το πιο σπουδαίο είναι ότι πέρα από το ότι χαρήκαμε, ταξιδέψαμε, μάθαμε, το απολάυσαμε, είναι ότι γίναμε ομάδα...”.*

E4: *“Στα παιδιά είχε πολυεπίπεδη επιρροή (το έργο) από την άποψη ότι άλλαξαν στάσεις, απέκτησαν δεξιότητες, άλλαξε η συνολική ατμόσφαιρα της τάξης, οι σχέσεις μέσα κι έξω από το σχολείο. Σπάσαμε τις κλίκες με αυτά τα προγράμματα (six thinking hats). Συνήθως ο πιο ‘όμορφος και τοαχπίνης’ της τάξης συγκεντρώνει γύρω του τον πληθυσμό. Κάποια παιδάκια χαμηλών τόνων, οι αδύναμοι κρίκοι, θα παραμείνουν αδύναμοι αν εμείς δεν προκαλέσουμε μια αλλαγή, καινοτομία”.*

E16: *“Παρουσιάσαμε σε ορισμένα τμήματα του σχολείου που μας δέχτηκαν τις εργασίες μας. Δέχτηκαν να συμμετάσχουν σε εργαστήριο και να ‘πειράξουν’ τις ιστορίες μας... Σε βραχυπρόθεσμο επίπεδο είχαμε μεγάλη εξέλιξη. Μαθητές που ήταν προσανατολισμένοι σε 2-3 αντικείμενα ή είχαν, μαθησιακή δυσκολία, θεραπεύτηκαν πολύ γρήγορα. Ήταν βάλσαμο για τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες να έχουν πολλαπλό και ισότιμο ρόλο με τα άλλα”.*

Δεκαεπτά έργα (17) ήταν αποτέλεσμα της συμμετοχής και της συνεργασίας περισσότερων του ενός εκπαιδευτικών. Σε ορισμένα από αυτά, η καινοτόμος δράση ήταν πολυεπίπεδη και διήρκεσε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επίσης, επιβεβαιώνεται ότι η συνεργασία των εκπαιδευτικών αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την προώθηση της εκπαιδευτικής καινοτομίας. Από την άλλη, η επιφυλακτικότητα ή η έλλειψη κλίματος συνεργασίας λειτουργούν αποθαρρυντικά. Είναι χαρακτηριστικά τα παρακάτω αποσπάσματα:

E7: *“Το σχολείο άνοιξε προς την κοινωνία, οι συνάδελφοι κατάλαβαν ότι μπορεί να παρουσιαστεί κάτι, δεν κλείνουν στο καβούκι σου. Μπορεί να ενδιαφέρει κάποιους ...να δουν την ιδέα σου ... Οι ιδέες πρέπει να διακινούνται. Κάποιοι συνάδελφοι με συμβουλεύονται ... Άρχισαν να ενεργοποιούνται. Νομίζω ότι δεν έχει σχέση με το κλίμα του σχολείου πριν 2-3 χρόνια”.*

E16: *“Τα αποτελέσματα, αν τα εκφράσω σε δείκτες, θα έδιναν άριστα στους μαθητές, στους γονείς και στη διεύθυνση. Στους συναδέλφους; ... Παρουσιάσαμε σε ορισμένα τμήματα του σχολείου που μας δέχτηκαν τις εργασίες μας. Μόνο 4 συνάδελφοι στους 10 δέχτηκαν. Αυτό είναι άδικο. Μερικοί λόγοι είναι σεβαστοί, άλλοι ακατανόητοι... ”*

Η εσωτερική δικτύωση στο χώρο του σχολείου, ο τρόπος δηλαδή που οι εκπαιδευτικοί επικοινωνούν, ανταλλάσσουν ιδέες, αλληλοενημερώνονται, παίρνουν πρωτοβουλίες και συναποφασίζουν, διαμορφώνει μια νέα εκπαιδευτική κουλτούρα και μια δυναμική συμμετοχής στις αλλαγές, συνεισφέροντας με νέες ιδέες, προτάσεις και εκπαιδευτικές εμπειρίες. Παρόλα αυτά, δεν προέκυψαν στοιχεία ή ενδείξεις μεταφοράς των αποτελεσμάτων στην ευρύτερη σχολική κοινότητα και λειτουργία. Θα είχε ενδιαφέρον η μελέτη των ενδεχόμενων αλλαγών στις στάσεις και στις συμπεριφορές των συμμετεχόντων, μαθητών και εκπαιδευτικών, μετά την ολοκλήρωση των καινοτόμων δράσεων.

Βιωσιμότητα

Από την ανάλυση προέκυψε ότι σε εννέα (9) έργα υπήρξε μια τάση επέκτασης και βιωσιμότητας της δράσης στις εμπλεκόμενες σχολικές μονάδες. Το περιεχόμενο και το

αντικείμενο μελέτης των καινοτόμων δράσεων αποτελεί έναν παράγοντα που φαίνεται να συνδέεται με τη βιωσιμότητά τους. Θέματα που είναι δημοφιλή, σχετίζονται με την αειφορία και την περιβαλλοντική εκπαίδευση (4), με κοινωνικά προβλήματα (3) και με τον ψηφιακό γραμματισμό (2), τείνουν να επαναλαμβάνονται σε διαδοχικά έτη. Μια σημαντική διαπίστωση είναι ότι δράσεις με τη μορφή project, οι οποίες έχουν μεγαλύτερη διάρκεια και διατρέχουν περισσότερα γνωστικά πεδία (διαθεματικότητα), έχουν την τάση να επαναληφθούν.

Στα σχολεία που καταγράφηκαν ενδείξεις συνέχειας φαίνεται ότι οι καινοτόμες δράσεις έχουν ενταχθεί στη στρατηγική και στον προγραμματισμό του σχολείου. Συχνά ένα έργο αποτελεί συνέχεια, επανάληψη ή επέκταση σχετικής δράσης από προηγούμενα σχολικά έτη. Στις περιπτώσεις αυτές, παρατηρείται συμμετοχή μεγάλου αριθμού μαθητών και εκπαιδευτικών στη δράση. Φαίνεται ότι έργα, τα οποία δεν είναι αποτέλεσμα της ατομικής προσπάθειας ενός εκπαιδευτικού αλλά της εμπλοκής και της συνεργασίας περισσότερων εκπαιδευτικών της σχολικής μονάδας, έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να είναι βιώσιμα και να συνεχιστούν ή να ενισχυθούν στην πορεία.

E4: *“Κάποιος που θέλει να κάνει τη διαφορά στο σχολείο του, την κάνει, επειδή βαθιά μέσα του θέλει να το κάνει. Τα κίνητρα είναι ελάχιστα στον εργασιακό μας χώρο, έως μηδαμινά. Ούτε ο μισθός μας είναι ανάλογος που να σου επιτρέπει να δουλέψεις κάποιες ώρες παραπάνω ούτε και οι συνθήκες μέσα στο σχολείο.”*

E11: *“Κατ’ ιδίαν κάποιοι συνάδελφοι έδειξαν ενδιαφέρον. Δεν τους αδικώ, έχουν τόση πίεση, είναι δύσκολο να κάνεις τέτοια προγράμματα (καινοτόμες δράσεις). Πρέπει να έχει όρεξη ο δάσκαλος, να ξέρει πώς να το κάνει, να έχει κατάλληλη επιμόρφωση ... Όχι θεωρητικά όμως, με βιωματικά σεμινάρια, όπως θα δούλεψουν με τα παιδιά”.*

E16: *“Στο σχολείο μου εξακολουθεί να μην υπάρχει κάποιος που να πει «να κάνουμε μαζί κάτι διευρυνμένο». ... Δεν είναι δυνατόν να περπατήσει ως σύστημα... Σε αυτό το ασφυκτικό περιβάλλον έχεις ανάγκη να αισθάνεται ότι δεν είναι μόνος σαν την καλαμιά στον κάμπο, ότι υπάρχουν κι άλλοι που μοιράζονται τα ίδια ενδιαφέροντα. Τα μέσα δικτύωσης συμβάλλουν σ’ αυτό”.*

Η μελέτη μας επιβεβαιώνει ευρήματα της βιβλιογραφίας ότι η παράδοση που υπάρχει στο σχολείο και η δικτύωση των εκπαιδευτικών ενισχύει την ικανότητα και τις προσπάθειές τους να διατηρήσουν τη δυναμική και τη βιωσιμότητα των καινοτόμων παρεμβάσεων στα σχολεία (Coburn et al., 2012). Η συνεργασία με άλλα σχολεία και η συμμετοχή της σχολικής μονάδας σε ευρωπαϊκά προγράμματα, ομίλους ή διαγωνισμούς, συμβάλλουν στη συνέχεια και στη βιωσιμότητα των έργων:

E4: *“Το σχολείο μας έχει αποσπάσει δύο βραβεία από το θεσμό “Αριστείας-Καινοτομίας”, οκτώ βραβεία e-twinning και συμμετέχει σε πρόγραμμα Comenius. Προσπαθούμε να ανατρέψουμε την καθημερινότητα όσο μπορούμε. Αν όμως δεν είναι ορθολογικά οργανωμένα, λειτουργούν εις βάρος μας. Δεν έχουμε καινοτομία εκεί, έχουμε διεκπεραίωση...”*

E7: *“Όταν σταματάς ένα πρόγραμμα είναι σαν να κόβεις μαχαίρι και έχεις ξεχάσει. Πρέπει κάθε τόσο να συμβαίνει κάτι σχετικό, να θυμάσαι. Αυτό είναι ένα πρόβλημα στο Δημοτικό, δεν ξέρω ίσως και στο Γυμνάσιο. Φέτος συμμετέχω στο e-twinning και στο Teachers4Europ. Για να διατηρήσω την ταυτότητά μου πρέπει να δουλέψω την εργασία. Του χρόνου σχεδιάζω να κάνω λιγότερα πράγματα με περισσότερη λεπτομέρεια”.*

E1: *“ Ήθελα το μάθημά μου να έχει κάτι το διαφορετικό. Το πρόγραμμα ξεκίνησε το 2010. Βραβεύτηκε και πέρυσι με βραβείο “Αριστείας-Καινοτομίας”. Κάθε σχολείο και εκπαιδευτικός πρέπει να υιοθετεί το καινοτόμο. Δεν μπορεί να συνεχίζει με τους παλιούς τρόπους διδασκαλίας που ξέραμε”.*

Από τα δεδομένα 13 έργων που δεν είχαν συνέχεια, φαίνεται ότι στα σχολεία αυτά δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη πολιτική για τις καινοτόμες δράσεις. Ειδικά, στις περιπτώσεις που ένας εκπαιδευτικός αναλαμβάνει την ευθύνη του σχεδιασμού και υλοποίησης του έργου, δεν υπάρχει συνέχεια της δράσης καθώς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτόν. Μια ενδεχόμενη εξήγηση είναι η μεγάλη κινητικότητα των εκπαιδευτικών στη χώρα μας, καθώς πολλοί μετακινούνται σε άλλη σχολική μονάδα το επόμενο σχολικό έτος. Παρότι, θεωρητικά, είναι αναμενόμενη η επανάληψη της προσπάθειας στο νέο σχολείο, φαίνεται ότι η μεγάλη συχνότητα μετακινήσεων των εκπαιδευτικών δεν συμβάλει στη βιωσιμότητα των καινοτόμων δράσεων στα σχολεία.

Θετική επίδραση και ανατροφοδότηση για τη συνέχιση καινοτόμων δράσεων φαίνεται να υπάρχει, όταν εμπλέκονται ενεργά οι γονείς των μαθητών και το σχολείο ανοίγεται στην κοινωνία (π.χ. τοπικοί φορείς, προβολή έργου μέσω του τοπικού τύπου κ.λπ.).

Συμπερασματικά, η ανάλυση έδειξε ότι η εφαρμογή καινοτόμων στοιχείων στην εκπαιδευτική διαδικασία δίνει νέα πνοή στη σχολική μονάδα και έχει θετικό αντίκτυπο σε όλους τους εμπλεκόμενους. Όμως, υπήρξαν δράσεις που δεν είναι εφικτό να επαναληφθούν με την ίδια μορφή και έχουν περιορισμένη μεταφοριμότητα σε άλλα εκπαιδευτικά πλαίσια λόγω των ειδικών χαρακτηριστικών υλοποίησης στο συγκεκριμένο σχολείο (εξωραϊσμός χώρων σχολείου, συγγραφή εγχειριδίου κ.λπ.) ή επειδή απαιτούν εξειδίκευση και ειδικό εξοπλισμό (π.χ. δημιουργία κινηματογραφικής ταινίας).

Συζήτηση-συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής έδειξαν ότι οι καινοτόμες εκπαιδευτικές δράσεις που βραβεύτηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος «Θεσμός Αριστείας» είχαν θετικό αντίκτυπο για τους μαθητές, τους εμπλεκόμενους εκπαιδευτικούς και τα σχολεία. Οι μαθητές έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον, ανταποκρίθηκαν θετικά και συμμετείχαν ενεργά στις δράσεις. Στα έργα που μελετήθηκαν παρατηρήθηκε μια μετατόπιση προς τις μαθητοκεντρικές προσεγγίσεις για τη μάθηση και αυξημένο ενδιαφέρον για άνοιγμα του σχολείου προς την κοινωνία. Ο παιδαγωγικός σχεδιασμός των δράσεων βασίστηκε σε διαφορετικές προσεγγίσεις, όπως βιωματική μάθηση, επίλυση προβλήματος, μελέτη πεδίου, αξιοποίηση ΤΠΕ, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά δρώμενα κ.α.). Η ομαδοσυνεργατική προσέγγιση αποτέλεσε την κύρια επιλογή για την πλειονότητα των εκπαιδευτικών, οι οποίοι αξιολόγησαν τα αποτελέσματα ιδιαίτερα θετικά σε ότι αφορά στην ενδυνάμωση των σχέσεων μεταξύ των μαθητών, στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και στον αναστοχασμό, στην καλλιέργεια μαθησιακών και κοινωνικών δεξιοτήτων, στη σύνδεση του σχολείου με άλλα σχολεία ή δίκτυα, καθώς και με την τοπική κοινωνία.

Ο ρόλος των ΤΠΕ ήταν σημαντικός για την υλοποίηση των βραβευμένων καινοτόμων δράσεων του προγράμματος «Θεσμός Αριστείας». Όλα τα έργα αξιοποίησαν, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, τις δυνατότητες που παρέχουν οι ΤΠΕ, γεγονός που δείχνει τη δυναμική των δημιουργικών πρακτικών αλλά και τη συμβολή της ενσωμάτωσης των ΤΠΕ στην καθημερινή πρακτική της τάξης.

Επιπρόσθετα, τα αποτελέσματά μας επιβεβαιώνουν ευρήματα άλλων ερευνών ότι η σχολική κουλτούρα, η εκπαιδευτική ηγεσία και το κλίμα συνεργασίας και αλληλεγγύης μεταξύ των εκπαιδευτικών στο σχολείο αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την επιτυχία των καινοτόμων δράσεων (Hargreaves & Shirley, 2009, Priestley, 2011). Η μελέτη ανέδειξε την αδυναμία οικοδόμησης κλίματος συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών σε πολλά σχολεία της έρευνας. Στα περισσότερα από τα έργα που αναλύθηκαν καταγράφηκε περιορισμένη συνεργασία με άλλους εκπαιδευτικούς του σχολείου. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα μισά από

αυτά (11 έργα) υλοποιήθηκαν από έναν μόνο εκπαιδευτικό και τους μαθητές της τάξης του. Από την άλλη μεριά, φάνηκε ότι στις σχολικές μονάδες που συμμετείχαν περισσότεροι του ενός εκπαιδευτικοί υπήρχε αυξημένη συμμετοχή των μαθητών, συνεργασία με άλλους φορείς και καλύτερα τελικά αποτελέσματα, ενώ αναπτύχθηκε μια δυναμική συνέχισης της δράσης.

Ο ρόλος του διευθυντή της σχολικής μονάδας είναι επίσης σημαντικός για τη διαμόρφωση κατάλληλου κλίματος μεταξύ των εκπαιδευτικών του σχολείου, την ενίσχυση των σχέσεων με εξωτερικούς παράγοντες (γονείς, τοπική κοινωνία, άλλα σχολεία, επιστημονικοί φορείς, ΜΚΟ κ.λπ.), την ανατροφοδότηση των εκπαιδευτικών και την ένταξη των καινοτόμων δράσεων στην πολιτική του σχολείου. Θετική επίδραση αναφορικά με τη συνέχιση των δράσεων είχε το κλίμα συνεργασίας και αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται ανάμεσα στο σχολείο και στην τοπική ή ευρύτερη κοινωνία.

Ενας άλλος σημαντικός παράγοντας για τη βιωσιμότητα των καινοτόμων δράσεων, ο οποίος αναφέρεται και στη βιβλιογραφία (Coburn et al., 2012; Hargreaves & Goodson, 2006), είναι η παράδοση του σχολείου μέσω της συμμετοχής σε δίκτυα και σε ευρωπαϊκά προγράμματα. Καθοριστικό ρόλο παίζουν, επιπρόσθετα, οι υποδομές, οι συνεργασίες του σχολείου και ο στρατηγικός σχεδιασμός της σχολικής μονάδας, όταν εντάσσει τις καινοτόμες δράσεις στην πολιτική του σχολείου. Διαπιστώθηκε ότι τα σχολεία, στα οποία υπήρχε παράδοση και συνέχεια των καινοτόμων δράσεων, είχαν διαμορφώσει ένα κοινό όραμα και κλίμα συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών.

Τέλος, στις δράσεις που μελετήθηκαν αναδείχθηκε ως σημαντικότερος παράγοντας ο εκπαιδευτικός-συντονιστής της δράσης, ο οποίος συνέλαβε, σχεδίασε, προώθησε και υλοποίησε την εκάστοτε δράση. Η ατομική πρωτοβουλία, η έμπνευση και επινοητικότητα αποδείχθηκαν καταλύτες για την επίτευξη των στόχων της καινοτόμου δράσης. Η επιμονή και η προσήλωση των εκπαιδευτικών στο στόχο τους βοήθησαν στην υπέρβαση των εμποδίων που προέκυψαν (κυρίως σε υποδομές, εξοπλισμό και πόρους) ή της αδιαφορίας για τη δράση που υπήρξε, σε κάποιες περιπτώσεις, από το σχολικό περιβάλλον.

Η ατομική πρακτική του σχεδιασμού και δημιουργίας λύσεων σε επιμέρους προβλήματα συνιστά, πράγματι, μια πράξη καινοτομίας. Όμως, οι καλές πρακτικές περιορίζονται στο ατομικό πεδίο ενώ η γνώση, που δημιουργείται από μεμονωμένες προσπάθειες, δεν αξιοποιείται για να υποστηρίξει την ευρύτερη διάχυση καινοτόμων πρακτικών σε επίπεδο εκπαιδευτικού συστήματος. Είναι σημαντικό μια εκπαιδευτική καινοτομία να μην θεωρείται ούτε να παραμένει ένα ατομικό επίτευγμα αλλά να διαχέεται και να προωθείται σε ευρύτερες ομάδες αποδεκτών (εκπαιδευτικούς, σχολεία, τοπική κοινωνία, ευρύτερο εκπαιδευτικό σύστημα). Η ανάγκη αλλά και η σημασία που έχει η διάχυση των εκπαιδευτικών καινοτομιών θεμελιώνονται σε δύο σημαντικά σημεία:

- Οι καινοτομίες, από την ίδια τους τη φύση, δεν συνιστούν μόνο ατομικό επίτευγμα αλλά αναπτύσσονται και εξελίσσονται στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο έχουν αναδειχθεί. Άρα, ανήκουν και θα πρέπει να επιστρέψουν στην ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα.
- Η αναγνώριση και η ανάδειξη των καλών πρακτικών είναι η πιο αποτελεσματική μέθοδος για την προώθηση, την υιοθέτηση, τη διάχυση και τη συνεχή επέκταση των εκπαιδευτικών καινοτομιών στα σχολεία, με στόχο την ενίσχυση του εκπαιδευτικού αποτελέσματος και προς όφελος, τελικά, όλων των μαθητών.

Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι η υλοποίηση και η συνέχιση των καινοτόμων εκπαιδευτικών δράσεων εξαρτάται από την πρωτοβουλία, την επινοητικότητα, τον επαγγελματισμό, την ευαισθησία και τις ικανότητες ή τα ιδιαίτερα ταλέντα των

εκπαιδευτικών (Louis, 2007, Schmidt & Prawat, 2006). Οι καινοτόμες εκπαιδευτικές πρακτικές απαιτούν επίσης συλλογική προσπάθεια από όλους τους εμπλεκόμενους, υποστήριξη και κατάλληλες υποδομές στα σχολεία, καθώς και την αναγνώριση στο επίπεδο του σχολείου αλλά και ευρύτερα. Η παράδοση και η κουλτούρα κάθε σχολείου δεν διαμορφώνεται ούτε επιβάλλεται από εξωτερικούς παράγοντες αλλά προκύπτει μέσα από την αξιοποίηση των εμπειριών, των ενδιαφερόντων και των ανησυχιών που αναπτύσσονται μέσα στη σχολική κοινότητα, από μαθητές, εκπαιδευτικούς και γονείς. Η προβολή των έργων, τόσο μέσω του αποθετηρίου καλών πρακτικών όσο και στην τοπική κοινωνία (εκδηλώσεις, ημερίδες προς την εκπαιδευτική κοινότητα, δημοσιεύσεις, διαδίκτυο), μπορεί να συμβάλλει στην ανάδειξη της σημασίας τους και στη διάχυσή τους στα σχολεία και στην ευρύτερη εκπαιδευτική κοινότητα.

Αναμφίβολα, υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία καινοτόμων πρακτικών σε διάφορους τομείς της εκπαίδευσης. Φαίνεται όμως ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν έχει καταφέρει να βρει αποτελεσματικούς τρόπους υποστήριξης και ανταλλαγής αυτών των πρακτικών, σε τρόπο ώστε να εμπνεύσει και να βοηθήσει άλλους εκπαιδευτικούς να εντάξουν εκπαιδευτικές καινοτομίες στο έργο τους. Οι νέες προσεγγίσεις στη διδασκαλία και στη μάθηση πρέπει να ενισχυθούν, ώστε να ανταποκριθούν στο νέο, δυναμικά μεταβαλλόμενο περιβάλλον, στο οποίο εντάσσεται και με το οποίο αλληλεπιδρά η εκπαίδευση. Ένα μοντέλο προώθησης αλλαγών που περιορίζεται στις εθνικές στρατηγικές (top-down), ώστε να περάσουν προς τα κάτω οι νέες προσεγγίσεις, αποτελεί έναν ξεπερασμένο μηχανισμό που δεν είναι αναποτελεσματικός.

Η ένταξη των εκπαιδευτικών καινοτομιών στα σχολεία μπορεί να δημιουργήσει ένα νέο εκπαιδευτικό περιβάλλον που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής, να είναι ελκυστικό για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, να είναι μαθησιακά αποτελεσματικό και να εστιάζει-να απαντά σε προβλήματα της πραγματικής ζωής. Αυτό απαιτεί μια συνέργεια παρεμβάσεων σε τρία επίπεδα (Clement, 2014; Luttenberg, Carpay & Veugelers, 2013): εξωτερικό (κεντρικοί μηχανισμοί), εσωτερικό (σχολικής μονάδας) και ατομικό (εκπαιδευτικών της πράξης). Η εκπαιδευτική πολιτική θα πρέπει να κατευθύνεται, τόσο προς την ανάδειξη και διάχυση των καλών πρακτικών για τις εκπαιδευτικές καινοτομίες, όσο και στην ενθάρρυνση των εκπαιδευτικών να τις υιοθετήσουν και να τις προωθήσουν στα σχολεία τους. Έτσι αναμένεται να διαμορφωθεί μια κοινή αντίληψη και κουλτούρα στα σχολεία και στους εκπαιδευτικούς. Ότι, δηλαδή, δεν υπάρχουν μοναδικές και ομοιόμορφες λύσεις αλλά μια ποικιλομορφία εκπαιδευτικών προτάσεων που μπορούν να προσαρμοστούν, να τροποποιηθούν και να εφαρμοστούν σε διαφορετικά εκπαιδευτικά πλαίσια και με διαφορετικές στοχεύσεις για τη βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων.

Οι περιορισμοί της έρευνας σχετίζονται με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της και το δείγμα των έργων που μελετήθηκαν, τα οποία δεν επιτρέπουν τη γενίκευση των συμπερασμάτων. Παρότι το υλικό των συνεντεύξεων με εκπαιδευτικούς ενίσχυσε την ανάλυση των σχετικών έργων, η χρήση των δεδομένων που παρέχονται από το αποθετήριο της δράσης είναι πιθανό να μην έδωσε ολοκληρωμένη εικόνα για το πλαίσιο κάθε έργου και να οδήγησε, αναπόφευκτα, στο να αγνοηθούν παράμετροι που είναι σημαντικές.

Εν κατακλείδι, θεωρούμε ότι η μελέτη αυτή συμβάλει στη βιβλιογραφία και ελπίζουμε ότι θα αποτελέσει αφορμή για περαιτέρω έρευνα και συζήτηση σχετικά με τις καινοτόμες δράσεις και αλλαγές στα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Τα ευρήματα αυτά μπορούν να ενισχυθούν περισσότερο, σε μελλοντικές μελέτες, με δεδομένα καταγραφής των απόψεων των συμμετεχόντων μαθητών αλλά και παρατήρησης στα σχολεία που υλοποιούνται οι καινοτόμες δράσεις. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη του ρόλου των αναδυόμενων τεχνολογιών στη διαμόρφωση του προτεινόμενου τέταρτου δρόμου για τις τεχνολογίες και τις αλλαγές στην εκπαίδευση (Shirley, 2011).

Αναφορές

- Bocconi, S., Kampylis, P., & Punie, Y. (2012). Innovating Learning: Key Elements for Developing Creative Classrooms in Europe. *eLearning Papers*, No 30.
- Cachia, R., Ferrari, A., Ala-Mutka, K., & Punie, Y. (2010). *Creative learning and innovative teaching: final report on the study on creativity and innovation in education in EU member states*. Seville: Joint Research Center. Retrieved 16 October 2013, from <http://ipts.jrc.ec.europa.eu/publications/pub.cfm?id=3900>
- CERI (2010). CERI's Innovation Strategy for Education and Training: Better Education for Better Lives. Retrieved 8 April 2014, from <http://www.oecd.org/edu/ceri/43325673.pdf>
- Clarke, J. & Dede, C. (2009). Design for Scalability: A Case Study of the River City Curriculum. *Journal of Science Education and Technology*, 18(4), 353-365.
- Clement J. (2014). Managing mandated educational change. *School Leadership & Management*, 34(1), 39-51.
- Coburn, C. E. (2003). Rethinking scale: Moving beyond numbers to deep and lasting change. *Educational Researcher*, 32(6), 3-12.
- Coburn, C. E., Russell, J. L., Kaufman, J. H., & Stein, M. K. (2012). Supporting sustainability: Teachers' advice networks and ambitious instructional reform. *American Journal of Education*, 119(1), 137-182.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.), Boston, MA: Pearson Education, Inc.
- Day, C., Sammons, P., Stobart, G., Kington, A., & Gu, Q. (2007). *Teachers matter: Connecting work, lives and effectiveness*. Berkshire: Open University Press, McGraw Hill.
- Ellison, S. (2009). Hard-wired for innovation? Comparing two policy paths toward innovative schooling. *International Education*, 39(1), 30-48.
- European Commission (2010). *Horizon 2010*. Retrieved 20 March 2014, from <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2010>
- European Commission (2012). *Rethinking Education: Investing in skills for better socio-economic outcomes*. Retrieved 20 March 2014, from http://www.cedefop.europa.eu/EN/Files/com669_en.pdf
- Fullan, M. (2001). *The New Meaning of Educational Change*. 3rd ed. New York: Teachers College Press.
- Fullan, M. (2009). Large-scale reform comes of age. *Journal of Educational Change*, 10, 101-13.
- Fullan, M. (2010). *All systems go: The change imperative for whole system reform*. Thousand Oaks, CA: Corwin.
- Hargreaves, A. (2004). Inclusive and exclusive educational change: Emotional responses of teachers and implications for leadership. *School Leadership & Management*, 24(3), 287-309.
- Hargreaves, A., & Goodson, I. (2006). Educational change over time? The sustainability and nonsustainability of three decades of secondary school change and continuity. *Educational Administration Quarterly*, 42(1), 3-41.
- Hargreaves, A., & Shirley, D. (2009). *The fourth way: The inspiring future for educational change*. Thousand Oaks, California: Corwin.
- Hargreaves, D. (2003). *Education epidemic: Transforming secondary schools through innovation networks*. London: Demos.
- Harris, A. (2009). Big change question: does politics help or hinder education change? *Journal of Educational Change*, 10(1), 63-67.
- Jimoyiannis A., Stansfield M., Connolly T., Cartelli A., Magalhães H., Toland J., Meiszner A., & Maillet K. (2007). *PBP-VC Evaluation Strategy*. Technical Report, Project "Promoting Best Practice in Virtual Campuses", eLearning Programme, EACEA, EU.
- Kirkland K., & Sutch D. (2009). *Overcoming the barriers to educational innovation: A literature review*. Bristol: Futurelab.
- Louis, K. S. (2007). Trust and improvement in schools. *Journal of Educational Change*, 8, 1-24.
- Luttenberg, J., Carpay, T., & Veugelers, W. (2013). Educational reform as a dynamic system of problems and solutions: Towards an analytic instrument. *Journal of Educational Change*, 14(3), 335-352.
- OECD (2010). *The nature of learning: Using research to inspire practice*. Paris: OECD Publishing.
- Priestley, M. (2011). Schools, teachers, and curriculum change: A balancing act? *Journal of Educational Change*, 12(1), 1-23.
- Sharples, M., Adams, A., Alozie, N., Ferguson, R., FitzGerald, E., Gaved, M., McAndrew, P., Means, B., Remold, J., Rienties, B., Roschelle, J., Vogt, K., Whitelock, D., & Yarnall, L. (2015). *Innovating Pedagogy 2015: Open University Innovation Report 4*. Milton Keynes: The Open University.
- Shirley, D. (2011). The fourth way of technology and change. *Journal of Educational Change*, 12, 187-209.
- Schmidt, W. H., & Prawat, R. S. (2006). Curriculum coherence and national control of education: Issue or non-issue? *Journal of Curriculum Studies*, 38(6), 641-658.
- Stufflebeam, D. L. (2007). *CIPP model for evaluation checklist (2nd edition)*. Retrieved 27 May 2015, from https://www.wmich.edu/sites/default/files/attachments/u350/2014/cippchecklist_mar07.pdf Paper presented at the 2003 Annual Conference of the Oregon Program Evaluators Network (OPEN), March 10th 2003. Portland, Oregon.
- Teodoro, A., & Estrella, E. (2010). Curriculum policy in Portugal (1995-2007): Global agendas and regional and national reconfigurations. *Journal of Curriculum Studies*, 42(5), 621-647.

- Townsend, T., & Bates, R. (2007). *Teacher education in times of change: Globalization, standards and professionalism*. New York: Springer.
- U.S. Department of Education (2013). *U.S. Department of Education Strategic Plan: Fiscal Years 2014–18*. Washington, DC, Retrieved 8 April 2015, from <http://www2.ed.gov/about/reports/strat/plan2014-18/strategic-plan.pdf>
- Γολικίδου, Λ., & Τζιμογιάννης, Α. (2014). Εκπαιδευτικές καινοτομίες στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Σχεδιασμός και μελέτη ενός προγράμματος ηλεκτρονικής μάθησης στα πλαίσια του έργου Comenius. *Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση*, 7(1-2), 99-118.
- Θεσμός Αριστείας (2013). Θεσμός αριστείας και ανάδειξη καλών πρακτικών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Υπουργείο Παιδείας (ΥΠΕΠΘ), Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου 2014, από <http://excellence.sch.gr/index.php>
- Κωστής, Ν., Σιόρεντα, Α., & Τζιμογιάννης, Α. (2009). Η αξιοποίηση συστημάτων ασύγχρονης εκπαίδευσης σε σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης: Σχεδιασμός και μελέτη των σχολικών δικτύων ΣΕΠ του Νομού Δωδεκανήσου. *Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση*, 2(1-2), 53-76.
- Νέο Σχολείο (2011). *Προγράμματα Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Παιδείας (ΥΠΔΜΘ), Ανακτήθηκε 2 Ιουνίου 2015, από <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>
- Ψηφιακό Σχολείο (2011). *Ψηφιακή Εκπαιδευτική Πλατφόρμα, Διαδραστικά Βιβλία και Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων*. Υπουργείο Παιδείας (ΥΠΑΙΘ), Ανακτήθηκε 2 Ιουνίου 2015, από <http://dschool.edu.gr>
- Φωτόδεντρο (2012). Εθνικός Συσσωρευτής Εκπαιδευτικού Περιεχομένου. <http://photodentro.edu.gr/aggregator>

Αναφορά στο άρθρο ως: Κυριακώδη, Δ., & Τζιμογιάννης Α. (2015). Οι εκπαιδευτικές καινοτομίες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Μελέτη των βραβευμένων έργων της δράσης “Θεσμός Αριστείας και Ανάδειξη Καλών Πρακτικών”. *Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση*, 8(3), 123-151.

<http://earthlab.uoi.gr/thete/index.php/thete>